

AVAR TEMETŐ KAPOSVÁR HATÁRÁBAN

Somogy megye területe gazdag avar kori leletekben. Csallány Dezső 1956-ban kiadott avar leletkatasztere¹ a következő lelőhelyeket említi meg a megye területéről: Andocs,² Babócsa,³ Balatonboglár,⁴ Balatonberény,⁵ Béndekpuszta–Gyugy,⁶ Fonyód,⁷ Kapospula,⁸ Kánya,⁹ Nemesdéd,¹⁰ Somogyacsa,¹¹ Somogyvár,¹² Szalacsapuszta,¹³ Szőlősgyőrök,¹⁴ Zselickislak¹⁵ – összesen tehát 14-et (1. sz. ábra).

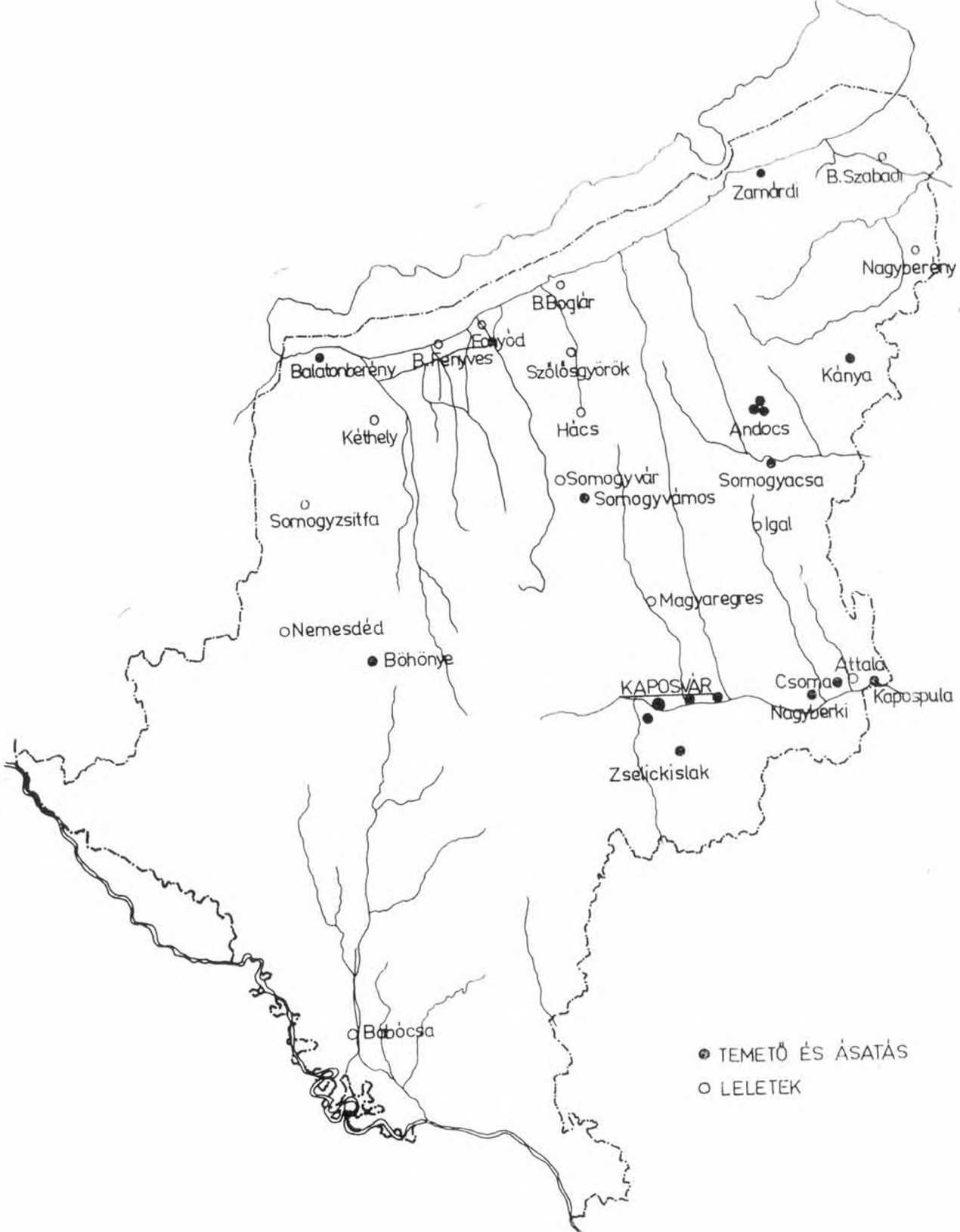
1. D. CSALLÁNY: *Archaeologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*. Bp. 1956. (A továbbiakban: ADAM.)
2. ADAM 80. old. 26. sz. lh.
— Nagy G.: A hun-avar és a magyar pogánykori sírleletek jellemzése. *AE*, XIII. (1893), 313–323.
— HAMPEL J.: *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, I–III. Braunschweig, 1905. III. T. 256. o., II. 334–335.
— FETTICH N.: Az avarkori műpar Magyarországon. *AH*, I. (1826), I. 17–18. II. T. 30.
— FETTICH N.: Népvándorláskori gyűjtemény. Vezető a régészeti gyűjteményben. Országos Magyar Történeti Múzeum. Bp. 1938. 156.
— DRAVECZKY B.: Andocs, temető (*AE*, 1963. 303., 1964. 258.)
— DRAVECZKY B.: Avarok Andocson (Somogy megyei Népújság, 1962. XII. 6.)
— GARAM É.: Andocs, Temető út. (*AE*, 1965. 238., 1966. 297.)
— GARAM É.: Avar temető Andocson (*FA*, XXIII. 129–183.)
3. ADAM 82. old. 38. sz. lh.
4. ADAM 84. old. 51. sz. lh.
— MIHALIK J.: A sümegi Darnoy Múzeum – Múzeumi és Könyvtári Értesítő VI. (1912), 132–133.
— KUZSINSZKY B.: A Balaton környékének archaeológiája. Bp. 1920. 35. old. 46. ábr. 9.
— CSAK Á.: A balatonberényi népvándorlási temető leletei. *Keszthelyi Hírlap* (1905), 21. sz.
5. ADAM 84. old. 51/a sz. lh.
— RADNÓTI A.: Régészeti emlékek a Balaton környékén. 62.
— DRAVECZKY B.–SÁGI K.–TAKÁTS GY.: A Somogy megyei múzeumok régészeti adattára (Somogyi Múzeum I. 8. old.), a továbbiakban SM.I. „A község nyugati szélén a szobi vasút építéskor 30 Keszthely-kultúrárs (népvándorláskori) sírt találtak. Ezt követően Csák Árpád és Sági János 1905-ben 52 sírt tárt fel. L. Kovrig Ilona folytatta a temető feltárását a közelmúltban, és a vasút 24–26. szelvényeihez délről csatlakozó szántókon újabb 21 sírt ásott ki.” (*AE*, 1958. 205. old.)
6. ADAM 120. old. 328. sz. lh.
— Könyvtári Tájékoztató. Bp. 1955. 62.
— SM.I. 24. old.

Egyéb lelőhelyek:

Balatonszabadi határában, homokdombján „avar kori” leleteket találtak; egy igen nagyméretű „urnát”, ami Dvoracsek László tulajdonába került, valamint egy kisebb edényt, amelyet a helybeliektől a gimnázium honismereti szakkörének tagjai vittek el.¹⁶

Böhönye határában, Dávod-pusztán a böhönye–nagybajomi úttól ÉNy-i irányban húzódó utcasor kez-

7. ADAM 115. old. 292. sz. lh.
— „Előzetes jelentés a fonyód–béltelepi ásatásról.” (*AE*, 47/1934/141. old.)
— *AE*, 1942. 272. old.
8. ADAM 133. old. 423. sz. lh.
— MELHARD GY.: A pulai leletről (*AE*, XXIV/1904/241.).
— SM.I. 27. old.
— MNM A. 4. K. I.
— RRM A. IV/32/1–2.
— GARAM É.: Késő avar sírok Kaposuláról (*FA* XXII. 97. old.).
9. ADAM 134. old. 427. sz. lh.
— Pécsi Értesítő, 1939–40. 54.
— GIAY B.: Kánya falumonográfiája. 1954. RRM A. I/16/40.
10. ADAM 170. old. 703. sz. lh.
— RRM A. III/16 avar kori zablá.
11. ADAM 186. old. 825. sz. lh.
— GÖNCZI F.: 25 Jahre des Museumsvereins des Kom. Somogy. Kaposvár. 1935. 50.
— Magyar Nemzet. 1955. V. 7.
— Múzeumi Híradó. 1955. május június, 230.
— RRM A. I/33/3 Lelt. sz. RRM 2/1021. old. 4946. Itsz.
— RRM A. I/5., 6., 7.
— RRM A. I/33/9., 10.
— RRM A. I/33. RRM 2/1035. old. 5089. Itsz.
— „A község határában elterülő püspöki erdősnégnek egy darabján homokkitermelésnél temetőre bukkantak. Fettich Nándor 1928 decemberében próbaásatást végzett Gönczi Ferencsel a helyszínen. Bronz karperecek, bronz- és vastöredékek, sokszínű gyöngyök és edények töredékei kerültek elő. A lelőhely avar kori. A leleteket 1929-ben a Somogy megyei Múzeumoknak engedte át a Magyar Nemzeti Múzeum.” (SM.I. 44. old.)
12. ADAM 187. old. 826. sz. lh.
13. ADAM 190. old. 847. sz. lh.
— HUSZÁR L.: *Acta Arch. Hung.* V. (1954), 61–109.
14. ADAM 203. old. 961/a sz. lh.
— RRM A. II/25/4.
— RRM A. II/25/1/c.
15. ADAM 219. old. 1089. sz. lh.
— FETTICH N.: Az avarkori műpar Magyarországon. *AH*, I. (1926), T. VII. 4. 33.
16. RRM A. I/6/18/b.

1. sz. ábra. Somogy megye avar lelőhelyei. – Abbildung 1. Die awarischen Fundorte des Komitats Somogy.

deténél, gödörásás közben VIII. századi avar sír került elő.¹⁷

Csomán, Új-telepen a Göllei úton Pusztai Rezső 1956-ban végzett leletmentést. Az előkerült leletek: vaskések, függők, fazekak, gyöngysor, övforgó, kishéjvég, övveret, karika, csatok, botvégződés, vaslemez, nyílhegy, orsógomb.¹⁸

Fonyódon a Turul u. 36. sz. alatt késő avar kori temető nyomaira bukkantak. 1969-ben Kovács József helyszíni szemléje során bögrét, pasztagyöngysort hozott be a múzeumba.¹⁹

Fonyód-Bélatelepen (Virág u. 9. sz.) egy új villa építésénél, gödörásás közben két avar sírt bolygattak meg. Egy bögre és csontmaradványok kerültek elő.²⁰

A múzeum gyűjteményében lgalból egy avar kori fákék szerepel.²¹

Kányáról 1965-ben két avar kori edény,²² 1969-ben pedig egy fületlen avar edény került be.²³

Kéthely-Nyíresen a falubeliek avar nyomokra bukkantak.²⁴

Magyaregresen 1962-ben pinceszásás közben csontvázas sírokat találtak. A három sírből 2 db ezüst karperec, vaskés, ezüst fülbevaló, bronz karperec került a múzeumba.²⁵

Nagyberényből 3 db késő avar kori bögre van a múzeum tulajdonában.²⁶

Somogyacsa határában a Pélpusztai Állami Gazdaság területén villanyoszlop beásása közben egy 27 darabból álló bronz övgarnitúrával ellátott avar sír került elő.²⁷

Somogyvamos-Cigánydombon 1974-ben dr. Bakay Kornél 11 avar sírt tárt fel. Az előkerült leletek: vaskengyelek, csatok, lándzsahegy, pálcás zabla, bronzkorong, csont tűtartó, vaskés, kerámiatöredékek.²⁸

Somogyzsfáról avar bögre szerepel a gyűjteményben.²⁹

Zamárdiban 1972-ben dr. Bakay Kornél tárt fel avar temetőt.³⁰

Zselickislakon ugyancsak dr. Bakay Kornél 1969. augusztus 12-től augusztus 19-ig 5 avar sírt tárt fel.³¹ A sírok mellékletei: vaskarika, vaskések, üveggyöngyök.

Kaposvár közelében a már említett Kapospulán,

Szalacsán, Zselickislakon és Magyaregresen kívül Attalán, Fészerlakon, Cserben, Somogyaszalón kerültek elő avar kori leletek. Kaposvár környéke, a Kapos völgye meglehetősen sűrűn lakott terület volt az avar időkben (VII–VIII. században).

Dr. Bakay Kornél „Kaposvár földjének őstörténete a legrégebbi időktől a honfoglalásig” című tanulmányában gondosan felsorolja a Kaposvár környéki avar lelőhelyeket.³²

A KAPOSVÁRI 33. SZ. LELŐHELY

A kaposvári 33. sz. lelőhely ismert késő avar temető. A jelzett területről már 1967-ben két avar sír került elő.³³ A lelőhely a Kaposvárról kivezető 67. sz. főút dombóvár–pécsi elágazásánál, a 40. sz. örház felletti dombon, a Kapos patak É-i oldalán fekszik. Toponár egy megközelítőleg háromezer lakosú község, 1970-től tartozik Kaposvárhoz (2. sz. ábra).

Eugénia Szimonova 1968. május 14-től 1968. július 12-ig 54 sírt, 1969. május 19-től október 10-ig 147 sírt tárt fel ezen a területen.³⁴

Újabb leletbejelentést a jelzett területről 1975. július 12-én a 61. sz. É-i tehermentesítő út földmunkálatait végző Dél-Dunántúli Talajjavító Vállalat dolgozói tettek a Somogy megyei Múzeumok Igazgatóságánál.

A leletmentő ásatás első szakasza 1975. július 13-tól július 21-ig tartott. Ez idő alatt 32 sírt tártunk fel, melyek beleestek az út nyomvonalába. A feltárást 1975. szeptember 9-től október 1-ig folytattuk. Ebben az időszakban 23 sírt tártunk fel, összesen tehát 55 sírt. Munkánkat nagymértékben elősegítették a Talajjavító Vállalat dolgozói, akik gépeikkel 1–1,5 m vastagságú földréteget gyalultak le a temető területéről a sírfoltok jelentkezéséig. Itt köszönöm meg Merész Emese és Bajókné Sótónyi Mária múzeumi asszisztensek lelkiismeretes munkáját.

Az ásatás anyagi fedezetét a Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága biztosította. A feltárásból származó régészeti leletanyag az SMMI régészeti leltárában a 76.687.1-től 76.728.31-ig terjedő számok alatt szerepel. A temető csontanyagának antropológiai vizsgálatát dr. Kiszely István végzi.

17. RRM A. III/3/20/28.

18. RRM A. IV/8.

Leltári könyv: 7/41. old. 56.16.1–7-ig; 42–43. old. 56.39.1–56.46.2-ig. Fotó: 1074–1077; 12138–12139.

19. RRM A. II/10/180.

Lelt. k.: 10/74; 74.232.1.

20. RRM A. II/10/198.

Gynsz.: 75/62.

21. RRM A. IV/23.

Lelt. k.: 7/17. old. 54.133.1.

22. RRM A. I/16. Lelt. k.: VIII/88. old. 65.475.1.

RRM A. I/16/2. Lelt. k.: VIII/88. old. 65.480.1.

23. RRM A. I/16/2. Lelt. k.: IX/70. old. 69.61.1.

24. RRM A. III/11/34.

25. RRM A. IV/42. Lelt. k.: VIII/14. old. 64.89.1.; 64.90.1.; 64.91.1. Rajz: 259/1974. sz.

26. RRM A. 64.55.1.; 65.54.1. sz. ltsz. Lelt. k.: VIII/12. old.

27. RRM A. XIV. 356/1963. – IV/58/20. – AÉ. 1957. 88. old. (Pusztai Rezső jelentése).

28. RRM A. II/23. Lelt. sz. 10/230–232. old.

76.682.1 – 31. ltsz. Fotónegatív: 11.907–11.914.

29. RRM A. III/26. Lelt. k.: 10/11. old. 73.172.1. ltsz.

30. DR. BAKAY K.: SMK 1. 5–86. old. Az avarkor időrendjéről.

— RRM A. 2110. RRM F. 10. 152–196.

31. RRM A. IV/75/1–5-ig. Lelt. k.: 10/227–230. old. 76.681.1–57-ig.

32. Kaposvár című monográfia. (Kaposvár, 1975.)

— DR. BAKAY K.: Kaposvár földjének őstörténete a legrégebbi időktől a honfoglalásig. 11–62. old.

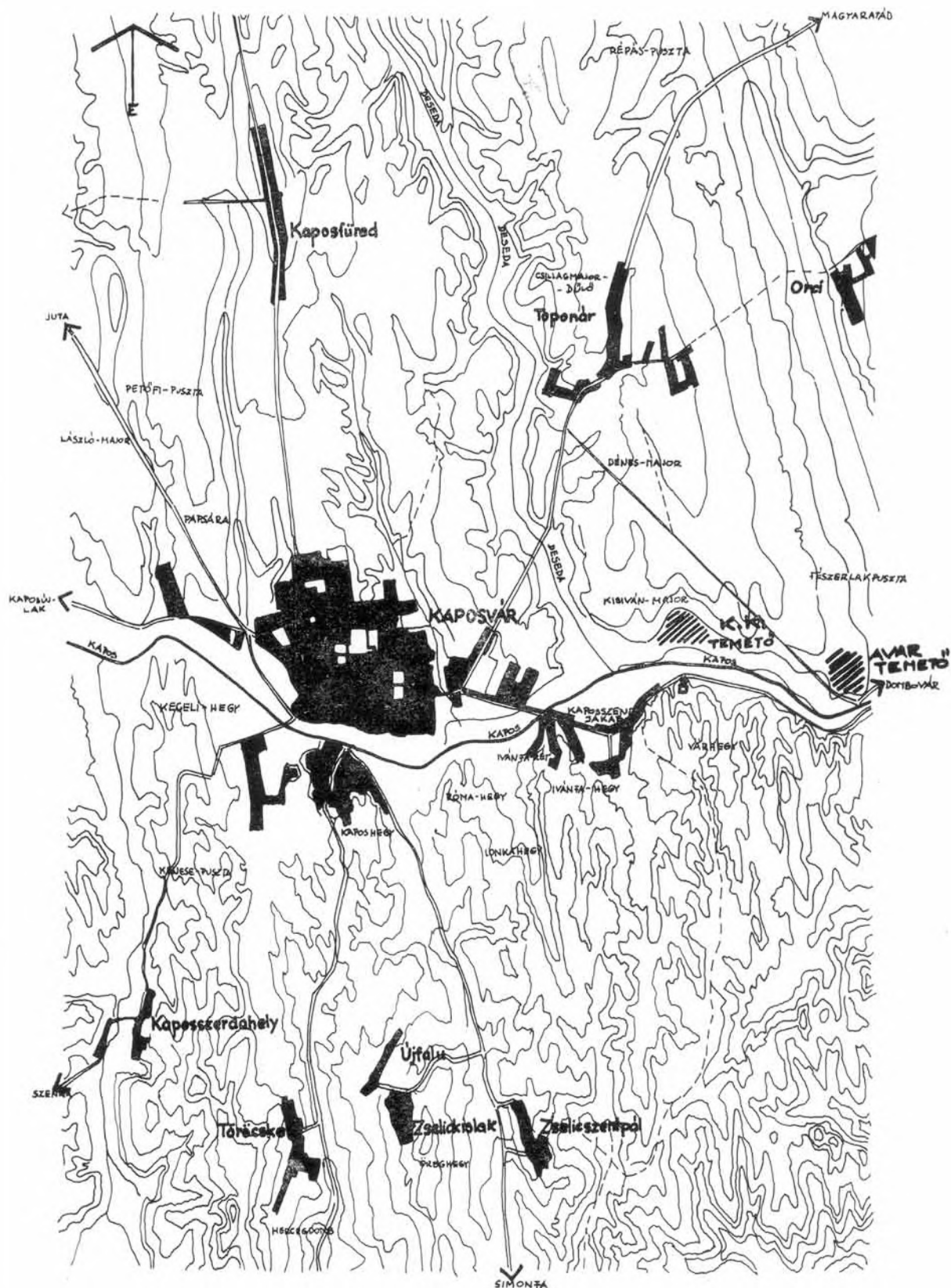
33. RRM ltsz.: 74.231.1–7-ig.

34. Archäologische Institut der Ungarische Akademie der Wissenschaft Budapest. 1970. 152–153.

— Mitteilungen des Arch. Institut der UA der W. Budapest. 1971. 141–142. Mitteilungen des Arch. Institut der UA der W. 3/1972/161–163.

— RF 25/1972/57.

— RF 26/1973/7.

2. sz. ábra. Térképrészet a Kaposvár 33. sz. lelőhellyel. – Abbildung 2. Ein Teil der Landkarte mit dem Kaposvári Fundort N°. 33.

SÍRLEÍRÁSOK

1. sz. sír. Férfi, bolygatott.

Koponya öreglikkel fölfelé, a bontási szinttől 58 cm mélységben, másodlagos helyzetben, medencetájékon. (A bontási szint a sírfoltok jelentkezési szintjét jelenti.) A kifordított medencelapát mellett ezüstözött bronz veretek. (Két db övveret, áttört, 5 db kisméretű, pajzsalakú kisveret, a mellékszíjakról.)

Jobb felkar és lábszárcsontok in situ. Jobb kulcsont a koponya helyén. Bal alkarcsont kimozdítva a helyéről. A sírgödör É-i oldalán 2 cm széles deszkanym, koporsómaradvány. A tölggyfa a csontokat feketére színezte.

Sh = 218 cm. Ssz = 85 cm. Csvh = kb. 150 cm. Sm = 171 cm. T = K–Ny 110°.

2. sz. sír. Férfi, bolygatatlan.

Csontváz nyújtottan, kezek a test mellett. Melléklet: jobb kéz mellett vaskés, medencén vaskarika. Bontás közben koporsódeszka nyoma jól látható.

Sh = 200 cm. Ssz = 80 cm. Csvh = 168 cm. Sm = 152 cm. T = K–Ny 110°.

3. sz. sír. Férfi, bolygatatlan.

A bontási szinttől 114 cm mélységben 3 cm vastag összefüggő koporsódeszka nyoma. 150 cm mélységben koporsóvasalások. A nyújtottan fekvő csontváz érintetlen. Karok szorosan a test mellett. A jobb alkarcsontok és az ujjpercek alatt vaskés, csiholó és kovakövek. A medencén négyzetes vascsat.

Sh = 235 cm. Ssz = 60 cm. Csvh = 180 cm. Sm = 197 cm. T = K–Ny 110°.

4. sz. sír. Nő, bolygatott.

A koporsódeszka nyoma 190 cm mélységben jelentkezik, az oldal- és a fedődeszkák vasalása in situ. A sír erősen feldúlt, csak a lábszárcsontok maradtak eredeti helyükön.

A csuklók helyén karperec, a bal oldalon lemezes, poncolt díszítéssel, csuklós záródású, bronz. A jobb kéz helyén öntött, nyitott végű, poncolt díszítésű bronz karperec. A bal lábszárcsontok külső oldalán, térd mellett kis vaskarikák összeoxidálódva, rajta ragadozómadár-fejes bronz csüngőveret. Mellettük vaskés. A feldúlt felsőtest maradványai között bronz övforgó, koponyatöredékek között gyöngysor maradványai (69 szem). Két darab kelta bronzdísz, bronz henger, benne gyöngyszemek. A koponyatöredékek közül 2 darab fülbevaló került elő, az egyik ovális hajlított bronz szárból, alul középen kék dinnyemag alakú díszítéssel, a másik egyszerű bronzkarika.

Bontás közben elszórtan apró kerámiatöredékek (6 darab). Sh = 210 cm. Ssz = 85 cm. Sm = 213 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 110°.

5. sz. sír. Nő, bolygatatlan.

Nyújtottan fekvő csontváz, karok könyökben enyhén behajlítva, kezek a medencén nyugszanak. Csuklókon karperec, a bal kézen lemezes, ék alakú poncolt díszítéssel, csuklós szerkezetű, a jobb kéz karperece öntött, tömör, nyitott végű bronz karperec, szintén ék alakú, poncolt díszítéssel. Nyakában kettős gyöngysor, diny-

nyemag alakú sötét és világoszöld üvegyöngyökből, sárga és zöld pasztagyöngyökből, s kis sárga és barna pasztagyöngyökből. (Összesen 157 darab.) Fülében bronz fülbevaló, két oldalt spirálban rátekerget bronzszál díszítéssel. Középen a medencén négyzetes testű vascsat, bal alkarcsontok alatt vaskés. Bontás közben 1 darab szürke kerámiatöredék került elő a sír földanyagából.

Sh = 200 cm. Ssz = 60 cm. Sm = 122 cm. Csvh = 154 cm. T = K–Ny 110°.

6. sz. sír. Férfi, bolygatatlan.

A bontási szinttől kb. 95 cm mélységben jelentkezik a koporsó fedő deszkájának összefüggő foltja. Koporsóvasalások eredeti helyükön. A csontváz nyújtottan fekszik, bal karcsontok a test mellett, jobb alkarcsont a medencén nyugszik. Melléklet nincs.

Sh = 236 cm. Ssz = 50 cm. Sm = 153 cm. Csvh = 169 cm. T = K–Ny 120°.

7. sz. sír. Férfi, bolygatatlan.

A nyújtottan fekvő csontváznak jobb karcsontjai a test mellett, bal alkarcsontok a medencén. Koponya balra billenve. A csontváz rossz megtartású, gerincoszlop, medence és bal kéz ujjpercei teljesen elporladtak. Melléklet nincs.

Sh = 200 cm. Ssz = 53 cm. Sm = 254 cm. Csvh = 153 cm. T = K–Ny 110°.

8. sz. sír. Nő, bolygatott.

Teljes mértékben feldúlt sír. A bontási szinttől 100–110 cm után a sírgödör töltelék földanyagában elszórtan csontmaradványok. A koponya 180 cm mélyen, viszonylag eredeti helyén fekszik, de szétzúzva, körülötte elszórtan gyöngyszemek (hengeres testű, zöld üvegyöngy, fehér, ráfolyatott üvegszál díszítéssel; dinnyemag alakú gyöngyök; gömbalakú üvegyöngyök, s 1 darab fehér, bikonikus üvegyöngy, dudorokkal, gömbölyű ólomgyöngyök), összesen 24 darab. Bontás közben 8 darab kerámiatöredék került elő.

Sh = 175 cm. Ssz = 50 cm. Sm = 202 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 120°.

9. sz. sír. Nő, bolygatatlan.

Nyújtottan fekvő, rossz megtartású csontváz. Medence, gerincoszlop, bordák, ujjpercek elporladva. Karcsontok a felsőtest mellett párhuzamosan. Koponya jobb oldalra billenve. Nyakában gyöngysor, többféle üvegyöngyből: ólomgyöngyökből és 3 félhordalákú ólomcsüngőből. A jobb medencecsonton vascsat.

Sh = 246 cm. Ssz = 80 cm. Sm = 197 cm. Csvh = 164 cm. T = K–Ny 120°.

10. sz. sír. Nő, bolygatott.

A 9. és 10. sz. sírt közös aknával rabolták ki, a ráadás nyoma jól látható. A feldúlt sírban a visszadobált csontok között ezüstözött bronz övgarnitúra maradvány veretei. (2 db öntött, áttört, belső mezőben kettős keresztalakban tagolt, 7 darab tulipán formájú kisveret, 2 darab patkóalakú öntött, 3 helyen szegecselt lyukvédő veret.) A csontokon zöldes elszíneződés az elrabolt bronztárgyak nyomai – valószínű bronz karperec helye. A csontváz eredeti szintje 217 cm. Lábszárcsontok az eredeti helyükön, valamint a töredékes

koponya, 2 darab bronz félgömb került még elő (esetleg fülbevaló tartozéka).

Sh = 245 cm. Ssz = 50–57 cm. Sm = 217 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 110°.

11. sz. sír. Fiatal leányka, bolygatott.

A fokozatosan szűkülő sírgödörben fiatal leányka rossz megtartású vázának maradványai. A roncsolt koponya körül és alatt gyöngysor szétszúródott maradványa (10 darab gyöngyszem), dinnyemag alakú üvegyöngy, sötétzöld, hengeres testű, sárga, hosszanti ráfolytatott díszítéssel; fehér ikerüvegyöngy, zöld, kis gömbölyű üvegyöngy, sárga pasztagyöngyök.

Sh = 110 cm. Ssz = 40 cm. Sm = 130 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 90° 30'.

12. sz. sír. Nő, bolygatatlan.

Jó megtartású csontváz, nyújtott helyzetben. Karok a test mellett. Bal kéznél vaskés, a jobb térd belső oldalán vascsat. A bal felkarcsont és a bordák között vaskarika. Nyakában gyöngysor (sötétzöld, gerezdelt, nagyméretű üvegyöngy; dinnyemag alakú gyöngyök; hengeres testű üvegyöngyök; spirálosan ráfolytatott sárga pasztagyöngyök; göbölyű üvegyöngyök; kis sárga pasztagyöngyök, összesen 54 darab).

Sh = 192 cm. Ssz = 65 cm. Sm = 162 cm. Csvh = 155 cm. T = K–Ny 110°.

13. sz. sír. Gyermeke, bolygatott.

Fiatal egyén teljesen feldúlt sírja. A bontási szinttől 1 m mélységben jelentkeznek a bordatöredékek. A sírfenéken elszórtan 1–2 borda, alkarcsontról koponya-töredék. Melléklet nincs.

Sh = 210 cm. Ssz = 60 cm. Sm = 102 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 110°.

14. sz. sír. Lovassír.

Díszövel eltemetett férfi bolygatatlan koporsós sírja, a csontváz jobb oldalán kirabolt lósír.

Lósír: az erősen feldúlt lósírban a csontváz elemei teljes összevisszaságban kerültek elő. Csak a koponya és a hátsó lábszárcsontok vannak megközelítőleg a helyükön. A csontok elhelyezkedéséből nyilvánvaló, hogy a ló gazdájával ellentétes tájolással volt eltemetve. A koponyán nagy patinafoltok. A csontok alatt ezüstözött bronz lószerszámdíszek kerültek elő:

1 darab lófej formájú, ezüstözött bronzveret, poncolt díszítéssel;

5 darab kisméretű lófej formájú veret;

különböző formájú egyéb lószerszámdíszek (11 darab);

1 darab bronzcsat, valamint bronzlemez töredékei.

A lovas sírja: a koporsódeszkák nyomain 272 cm mélységben jelentkeztek, koporsópántok a helyükön.

A csontváz hosszúságjait jó megtartásúak, viszont a bordák, a gerincoszlop, a medencecsontok teljesen elporladtak. Jobb kéz mellett 1 db vas nyílhegy, jobb vállánál vas dárdahégy.

Az övveretek között virágmaradványok, követik az öv vonalát a gerinc alatt is.

Az eltemetetten 50 darabból álló bronz övgarnitúra, négy mellékszíjjal. A díszöv alatt egyszerű bőrvöv, vascsattal.

Sh = 205 cm. Ssz = 57 cm. Sm = 292 cm. Csvh = 176 cm. T = K–Ny 110°.

15. sz. sír. Leányka, bolygatott.

A sír É–D-i tájolású, a 17. sz. sír végében, attól 90 cm-re fekszik.

A fiatal gyermek csontvázából csak a koponya található a sírban, összetörve. A koponya körül 4 darab gyöngyszem, kis vaskarika. A koponyatöredékek között 1 darab bronz fülbevaló (vékony bronz drótból hajlított). A sír É-i végében vaskarikákból vaslánc töredéke.

Sh = 135 cm. Ssz = 60 cm. Sm = 132 cm. Csvh = nem mérhető. T = É–D 110°.

16. sz. sír. Leányka, bolygatatlan.

A csontváz nyújtottan fekszik. Koponya, bal lábszárcsont és medencecsontok elporladtak. A koponya mellett 1 darab bronz fülbevaló töredéke.

A sír ellentétes tájolású, a halott arccal Ny-ra néz. Sh = 170 cm. Ssz = 50 cm. Sm = 112 cm. Csvh = 150 cm. T = Ny–K 110°.

17. sz. sír. Leányka, bolygatott.

A kirabolt sírban a csontvázból csak a koponya maradt eredeti helyén. Ezenkívül szétszórva lábszárcsont, felkarcsont és medencecsont. A visszatemetéskor idegen koponya töredékei kerültek a sírba.

Az ép koponya mellett 2 darab kettős S-végű bronz haj- vagy halántékkarika, 2 szem gyöngy és egy átfúrt római bronz érem található.

Sh = 150 cm. Ssz = 63 cm. Sm = 210 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 100° 20'.

18. sz. sír. Leányka, bolygatott.

A dúlás következtében a csontvázban csak egy-két töredéke maradt a sírban, összeroncsolt koponyatető a sír Ny-i végében, a felső lábszárcsontok maradványai eredeti helyükön.

A bal combcsont mellett tarsoly bőrmaradványa, rajta bronz tarsolykorong. Alatta bronz csörgő és vaskés. Két bronz karikafülbevaló töredéke és 2 szem gyöngy került még felő a jobb combcsont mellől.

Sh = 165 cm. Ssz = 72 cm. Sm = 205 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 100°.

19. sz. sír. Felnőtt, bolygatott.

A feltűnően nagyméretű sírgödörben mindössze koponyatöredékek, állkapocstöredékek, csigolyák és karcsontok találhatóak. Melléklet nincs.

Sh = 260 cm. Ssz = 70 cm. Sm = 112 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 110° 30'.

20. sz. sír. Férfi, bolygatott.

Nyújtottan fekvő csontváz, karok a test mellett, jobb kéz a combcsonton nyugszik. A rablás nyomain a medencecsontok figyelhetők meg. A patinanyomok s egy lemez bronz övveret maradványa jelzik, hogy az eltemetett díszövet viselt.

Sh = 220 cm. Ssz = 78 cm. Sm = 112 cm. Csvh = 167 cm. T = K–Ny 110°.

21. sz. sír. Fiú, bolygatatlan.

Jó megtartású csontváz, nyújtott helyzetben. Karok a test mellett, jobb felkarcsont a bordákra csúszva. A koponya jobb oldalára fordulva fekszik. A jobb combcsont mellett vaskarika és vaskés.

Sh = 190 cm. Ssz = 65 cm. Sm = 134 cm. Csvh = 114 cm. T = K–Ny 110°.

22. sz. sír. Gyermekek, bolygatott.

A sír Ny-i végében 2–3 éves kisgyerekek töredékes koponyája és 2 bordatöredék. Lelet nincs.

Sh = 115 cm. Ssz = 41 cm. Sm = 112 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 110°.

23. sz. sír. Nő, bolygatatlan.

Jó megtartású, nyújtottan fekvő csontváz. Karok a csontváz mellett. A koponya balra billenve. Melléklet: 1–1 bronz halántékkarika, többszörösen S-alakban hajlított véggel.

Sh = 210 cm. Ssz = 60 cm. Sm = 229 cm. Csvh = 145 cm. T = K–Ny 120°.

24. sz. sír. Gyermekek, bolygatott.

Teljesen feldúlt sír, a csontvázból 1–2 koponyatöredék maradt meg. Melléklet: 2 darab összeoxidálódott vaskarika.

Sh = 160 cm. Ssz = 60 cm. Sm = 142 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 110°.

25. sz. sír. Gyermekek, bolygatott.

A 2–3 éves kisgyermek csontvázából csak koponya- és borda-, valamint csigolyatöredékek maradtak meg. Melléklet nincs.

Sh = 140 cm. Ssz = 50 cm. Sm = 112 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 105°.

26. sz. sír. Férfi bolygatott.

A bontási szint után 100 cm mélységben juh sértett csontváza, a mellkasnak megfelelő helyen. Közvetlenül az állat csontvázmaradványa alatt bolygatott férfi csontváza, melynek lábszárcsontjai eredeti helyükön. A koponyából csak az alsó állkapocs maradt a sírban. Mellkas és karcsonok is szétbolygatva, bordái hiányoznak. A jobb ujjpercek és a jobb combcsont között vaskés.

Sh = 252 cm. Ssz = 77 cm. Sm = 112 cm. Csvh = 160 cm. T = K–Ny 120°.

27. sír. Nő, bolygatott.

A dulás nyoma elsősorban a koponya környékén s a medencénél figyelhető meg. A koponyatető töredékei a medence helyén, bal oldali bordák és a bal alkarcsont hiányoznak. A koponya helyén s a bordák között elszórtan gyöngyök (9 darab). A helyéről elmozdított jobb alkarcsonton zöldes elszíneződés, karperec helye. A balkéz helyén és a jobb boka mellett vastöredékek, koporsópánt töredékei.

Sh = 234 cm. Ssz = 75 cm. Sm = 142 cm. Csvh = 155 cm. T = K–Ny 115°.

28. sz. sír. Nő, bolygatott.

A rablás a koponyára és a medencére irányult. A csontváz nyújtottan fekszik, kezek a test mellett. Koponya, medencecsontok szétroncsolva, a rablás a bordákat is elmozdította. Nyak körül kétsoros gyöngysor, kicsi sárga pasztagyöngyökből, mely a bolygatáskor a bal váll felett elszakadt, de a gyöngyszemek folytonossága megmaradt. A két combcsont között füles bronzkorong, párja az ágyékszigolya alatt. A koponyatöredékek között 2 darab ezüstözött bronz fülbevaló.

Sh = 220 cm. Ssz = 65 cm. Sm = 158 cm. Csvh = 140 cm. T = K–Ny 110°.

29. sz. sír. Leányka, bolygatott.

A sírban mindössze egy koponya, fordított helyzetben, koponyatetővel lefelé, továbbá egy fél karcsont maradt. Gyöngyök elszórtan a koponya körül.

Sh = 107 cm. Ssz = 51 cm. Sm = 70 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 100° 30'.

30. sz. sír. Férfi, bolygatatlan.

A nagyméretű sírgödör K-i végében bal oldalán fekvő összekötözött csontváz. Melléklet nincs.

Sh = 245 cm. Ssz = 70 cm. Sm = 262 cm. Csvh = 180 cm (zsugorított állapotban = 95 cm). T = K–Ny 110°.

31. sz. sír. Gyermekek, bolygatott.

A csontvázból a koponyatető töredékei és a lábszárcsontok maradtak meg viszonylag a helyükön. A megmaradt csontanyag is porlékony. Melléklet nincs.

Sh = 220 cm. Ssz = 50 cm. Sm = 177 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 110°.

32. sz. sír. Férfi, bolygatatlan.

Díszövel eltemetett férfi. Az övgarnitúra 41 elemből áll, bronz, áttört veretek. Az öv bőrányagán és a veretek mellett virágmaradványok, hasonlóan a 14. sz. sírhoz. Jobb keze mellett vas kés, bal keze mellett vas ár. A csontok felett és alatt 5 mm vastag bőrréteg avagy textil nyoma. A halottat sírbatétel előtt begöngyölték. A díszöv alatt egyszerű bőrvöveget viselt, vascattal.

Sh = 250 cm. Ssz = 69 cm. Sm = 192 cm. Csvh = 165 cm. T = K–Ny 110°.

33. sz. sír. Leányka, bolygatatlan.

4–5 éves leányka nyújtott csontváza, karcsonjai koponyákban enyhén behajlítva. Koponya jobb oldalára billenve. A jobb alkarcsont hiányzik. A jobb fülénél S-alakban hajlított bronz halántékkarika (föltehetően fülbevaló), bal oldalon egyszerű bronzkarika. Balkéz mellett vaskés.

Sh = 134 cm. Ssz = 35 cm. Sm = 118,5 cm. Csvh = 79 cm. T = K–Ny 120°.

34. sz. sír. Leányka, bolygatott.

Fiatal gyerek csontvázának maradványai elszórtan a sírfenéken. A csontvázat borító földanyagban kerámia-töredékek. A leányka nyakláncából csak egy ólom csüngő és 4 szem gyöngy maradt meg.

Sh = 110 cm. Ssz = 60 cm. Sm = 102 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 120°.

35. sz. sír. Felnőtt, bolygatott.

A rablás következtében a csontváz felső része teljesen dült, csak a lábszárcsontok maradtak eredeti helyükön, valamint a koponya, töredékes állapotban. A csontváz térdtől lefelé lejt. A csontok kiszédesekor a jobb lapocka alatt vasmaradvány. Melléklet nincs.

Sh = 248 cm. Ssz = 53 cm. Sm = 147,5 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 120°.

36. sz. sír. Leányka, bolygatatlan.

A csontváz nyújtottan fekszik, a felsőtest csontjai erősen porlékonyak. A csontváz a medencétől lefelé lejt. Fülében felemás fülbevalók, az egyik kettős S-vé-

gű, a másik bronzkarika, kúpalakú csüngővel. Bal keze mellett bőrtarsoly nyoma, benne bronz csörgő, vas tűtartó. Mellette vasláncocska oxidációs maradványa. A tarsolynak a derékra felerősítő bőrszíja jól kivehető a combcsontok alatt. Bal medencecsonton vascsat. Nyaki részen gyöngyök (dinyemag alakú üvegyöngyök; gömbalakú üvegyöngyök, sárga pasztaráfolyatással; sötétzöld, hengeres testű üvegyöngyök, spirálisan ráfolyatott díszítéssel; pici sárga és barna pasztagyöngyök).

Sh = 164 cm. Ssz = 61 cm. Sm = 231,5 cm. Csvh = 87 cm. T = K–Ny 120°.

37. sz. sír. Nő, bolygatatlan.

Nyújtott csontváz, karcsontok a felsőtest mellett nyújtva, balkéz a medencecsonton. Csontanyaga porlékony. A hosszúcsontok és a koponya kivételével a csontok egygő váltak a homokos talajjal. A koponya a jobb oldalán fekszik. A bal combcsont külső oldalán vaskés, a bal medencecsonton vascsat maradványai.

Sh = 240 cm. Ssz = 69 cm. Sm = 127,5 cm. Csvh = 175 cm. T = K–Ny 102°.

38. sz. sír. Gyermekek, bolygatatlan.

Nyújtott helyzetű csontváz, koponya kicsit előre billenve. A jobb kar könyökben 45°-os szögben, a bal kar enyhén behajlítva. Mindkét kéz a bal medencecsonton nyugszik. A csontváz a medencétől enyhén, majd térdtől jobban lejt. Melléklet nincs.

39. sz. sír. Gyermekek, bolygatatlan.

A csontváz a jobb oldalán fekszik, zsugorított helyzetben. Karcsontok könyökben behajlítva, kezek a koponyánál. Térdek a medencével egyvonalban felhúzóva. Melléklet nincs.

Sh = 181 cm. Ssz = 50 cm. Sm = 111 cm. Csvh = 110 cm (zsugorítva: 80 cm). T = K–Ny 100°.

40. sz. sír. Férfi, bolygatatlan.

Nyújtott helyzetben fekvő csontváz, kezek szorosan a test mellett. Melléklet nincs.

Sh = 200 cm. Ssz = 70 cm. Sm = 112 cm. Csvh = 160 cm. T = K–Ny 102°.

41. sz. sír. Férfi, bolygatott.

A 30. sz. sírhoz hasonlóan összekötözve temették el. Csontanyaga is hasonló. A lábszárcsontok kötege viszonylag együtt, eredeti helyükön. Koponya fordítva, felsőtest csontjai hiányoznak. Melléklet: 2 darab vastárgy faréteggel, esetleg vaskapocs töredékei.

Sh = 218 cm. Ssz = 70 cm. Sm = 158,5 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 120°.

42. sz. sír. Leányka, bolygatott.

Lábszárcsontok eredeti helyükön, a csontváz felső részéből csak 2–3 koponyatöredék található a sírban. Lábánál négyzetesen hajlított vas, esetleg vascsat. Deréktáján vaskés, faborítással. Koponyatöredékek mellett nyitott bronz karikafülbevaló, a koponyatöredékek alatt gyöngyszemek (6 darab): sötétkék, gömbölyű testű üvegyöngy, fehér, koncentrikus körökben világoskék üvegpasztá berakással díszített; sötétzöld, hengeres testű üvegyöngy 3 sárga pasztagyönggyel; kis sárga pasztagyöngyök. Bal combcsont mellett hurkosan visszahajlított végű vastárgy.

Sh = 170 cm. Ssz = 75 cm. Sm = 146 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 120°.

43. sz. sír. Leányka, bolygatatlan.

A nyújtottan elhelyezett csontváz a koponyatöredékek és a lábszárcsontok kivételével teljesen egygő porladt a homokkal. Kedves, megsiratott halott lehetett, mert valósággal felcicomázták holtában. Az egész felsőtestet gyöngyök borítják, kb. 4 sorban. A nyakánál római bronzérem átfúrva. A legelső gyöngysorra saját méretű fülbevalót is felfűzték. (Az egyik S-végű, a másik spirálvégű bronz fülbevaló.) A fülében, illetve a koponya mellett két felnőtt fülbevaló (bronzszáלבól ovális hajlított, 3 gyöngyszemmel és granulált pántokkal díszített). Jobb csukló helyén 2 karperec, az egyik felnőtt méretű, nyitott végű öntött, poncolt díszítésű bronz, a másik gyermek méretű, szintén nyitott, granulált díszítésű ezüst karperec. Párja a bal csukló helyén. Jobb kéz helyén bronz lemezből hajlított, középen kiszélesedő pántgyűrű. A bal lábszárcsontok mellett, a térd tájékán tarsoly bőrmaradványa 2 darab bronz csörgővel, s egy füles bronzkoronggal. Érdekeség: a karperecek, a csörgők s a fülbevaló mellett virágmardványok.

Sh = 130 cm. Ssz = 67 cm. Sm = 144,5 cm. Csvh = 80 cm. T = K–Ny 120°.

44. sz. sír. Gyermekek, bolygatatlan.

Nyújtottan fekvő csontváz, karok a test mellett, könyökek enyhén behajlítva, jobb kéz ujjpercei a medencén. Az aprócsontok elporladtak. A lábszárcsontok térdtől lefelé lejtjenek. Melléklet nincs.

Sh = 140 cm. Ssz = 48 cm. Sm = 94 cm. Csvh = 110 cm. T = K–Ny 90° 30'.

45. sz. sír. Nő, bolygatott.

A bolygatás a koponya körül s a medencénél jól látható. A koponya a csontváz eredeti szintjétől jóval magasabban került elő. Medencétől lefelé csontok in situ. Nyak tájékon kerámiatöredékek, bordák között gyöngysor maradványa, viszonylag összefüggő sort alkotva. (69 szem üveg- és pasztagyöngy.) A csontváz térdtől lefelé lejt. A sírgödör Ny-i végében 2 darab vaskapocs töredéke, a K-i végében kerámiatöredék és bronzlemez maradványa.

Sh = 234 cm. Ssz = 80 cm. Sm = (fejnél) 204,5 cm, (lábánál) 202 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 100°.

46. sz. sír. Nő, bolygatott.

Nyújtottan fekvő csontváz. A jobb karcsontok, a bal felkarcsontok, valamint a bal alsó lábszárcsontok hiányoznak. Bal oldali bordák összeúzva. A kimozdult bal karcsont mellett vascsat. Koponya mellett ovális bronz fülbevaló, felül s alul gyöngyökkel, oldalt granulált pántokkal díszített. Nyak körül gyöngyszemek (8 darab). Bontás közben jól megfigyelhető az eredeti felszíni sírfoltnak fokozatos összeszűkülése, valamint a koporsódeszka nyoma.

Sh = 244 cm. Ssz = 77 cm. Sm = 230,5 cm. Csvh = 160 cm. T = K–Ny 100°.

47. sz. sír. Férfi, bolygatatlan.

Nyújtottan fekvő csontváz. Jobb karcsontok szorosan a test mellett, bal karcsontok könyökben enyhén be-

hajlítva, az ujjpercek a combcsonton nyugszanak. Koponya balra billenve. A jobb medencecsont felett 2 darab griffes övveret, egyik előlapjával, a másik szegecsekkel felfelé. A bal medencecsonton övbújtató. Medencébe beesve lemezes övcsat s 1 darab griffes övveret. Jobb kéz mellett vaskés. Az övveretek mellett virágmaradványok. A sír keleti végében, a sírgödör bal sarkában bőrszjij körbe-karikába összetekerve, közepén vascsat.

Sh = 235 cm. Ssz = 58 cm. Sm = 246 cm. Csvh = 165 cm. T = K–Ny 110°.

48. sz. sír. Nő, bolygatatlan.

Nyújtottan fekvő csontváz, karok szorosan a test mellett. Medencén bronz csat. Jobb alkarcsonton lemezes bronz karperec, poncolt díszítéssel, ezüstözött. Jobb alkarcsonton öntött, nyitott végű, poncolt bronz karperec. A bal kéz középső ujjpercén bronz pántgyűrű, középen kiszélesedő lemezből hajlítva, poncolt díszítéssel. A jobb kézen sima, vékony bronzlemezből hajlított gyűrű. Bal keze alatt bronz csörgő s hengeres, díszítetlen csont tűtartó, belsejében vastű maradványaival. Fülében bronz ovális fülbevaló, 3 üveggyönggyel díszített, oldalt granulált pántokkal. A nyak tájékon, a bordák között gyöngysor. Érdekesség: a karperecek mellett virágmaradványok.

Sh = 240 cm. Ssz = 52 cm. Sm = 246 cm. Csvh = 152 cm. T = K–Ny 110°.

51. sz. sír. Nő, bolygatatlan.

Jobb karcsontok a test mellett egyenesen, a bal karcsontok könyökben enyhén behajlítva, kézcsontok a combcsonton nyugszanak. Fülében 1–1 spirálban végződő bronzkarika fülbevaló. Jobb medencelapáton vascsat.

Sh = 234 cm. Ssz = 70 cm. Sm = 174 cm. Csvh = 160 cm. T = K–Ny 120°.

52. sz. sír. Gyermekek, bolygatott.

A kirabolt sírgödörben a koponya s a lábszárcsontok egy része in situ. A sír Ny-i végében koponyatöredékek, K-i végében alsó lábszárcsont töredékei, valamint 2 darab vastárgy. A sírgödör a medencétől lefelé lejt.

Sh = 168 cm. Ssz = 85 cm. Sm = 173 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 110°.

53. sz. sír. Gyermekek, bolygatatlan.

Nyújtottan fekvő csontváz, jobb alkarcsont a medencén. Koponya kicsit jobbra billenve. A sírgödör két vége lemélyítve. A csontváz térdtől lefelé lejt. Melléklet nincs.

Sh = 209 cm. Ssz = 89 cm. Sm = (fejnél) 182 cm, (lábnál) 184,5 cm, (középen) 169,5 cm. Csvh = 100 cm. T = K–Ny 110°.

54. sz. sír. Gyermekek, bolygatatlan.

Fiatal egyén nyújtott csontváza, balkéz ujjpercei a combcsonton. Koponya bal oldalra fordulva, alsó állkapocs a bordákra leesve. Deréktájon vascsat. A sírgödör a fej alatt lemélyítve, a fej a test egészéhez képest lentebb fekszik.

Sh = 199 cm. Ssz = 74 cm. Sm = 203,5 cm. Csvh = 156 cm. T = K–Ny 110°.

57. sz. sír. Lósír, bolygatott.

A bontási szinttől 230 cm mélységtől kezdve jelentkeznek a feldúlt csontok. Ezen a szinten egy emberi koponya, holott az egész sírban nincs más emberi csont. A lóvázból a hátsó láb csontjai in situ. Ezekből megállapítható, hogy a ló K–Ny-i tájolású. A sírból nagymennyiségű ezüstözött bronz lószerszámdísz került elő. (Préselt lemezes téglalapalakú és félgömbalakú lószerszámdíszek, bronz csörgők, kantárrózsa, lán-dzsahegy, vascsat stb.)

Sh = 240 cm. Ssz = 80 cm. Sm = 326,2 cm. Csvh = nem mérhető. T = K–Ny 110°.

58. sz. sír. Férfi, bolygatatlan.

Díszövel eltemetett férfi csontváza. Koponya bal oldalt előre billenve. Az övgarnitúra 29 darabból áll, s négy mellékszjijjal ellátott. A veretek öntöttek, áttört palmattás díszítésűek, anyaguk ezüstözött bronz. Jobb kéz folytatásában vaskés. Az öv vonalában itt is virágmaradványok.

Sh = 290 cm. Ssz = 80 cm. Sm = 326 cm. Csvh = 170 cm. T = K–Ny 110°.

60. sz. sír. Felnőtt, bolygatatlan.

Nyújtottan fekvő csontváz, karcsontok könyökben enyhén behajlítva. Melléklet nincs.

Sh = 188 cm. Ssz = 68 cm. Sm = 130 cm. Csvh = 155 cm. T = K–Ny 100°.

TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK

1. A sírgödör alakja

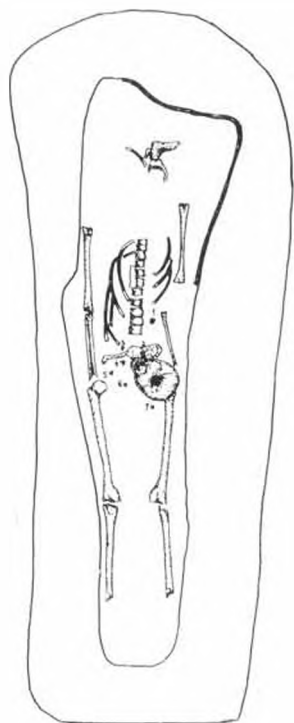
A sírfoltok az eredeti terepszinttől kb. 1 m vastagú földréteg leszedése után tűntek elő (3. sz. ábra), általában legömbölyített sarkú téglalapalakúak. Mélyítés közben a felszínen jelentkező sírfoltok fokozatosan összeszűkülnek. A sírgödörök oldala ferdén lejt. A csontváz szintjéhez érve gyakran olyannyira elkeskenyednek, hogy jóformán alig szélesebbek, mint maga a csontváz. A sírgödörök falainak lejtése elsősorban a talajviszonyokkal magyarázható. A dombhát a felszíni 20–30 cm vastag humuszréteg után finom szemcséjű, építkezésre alkalmatlan homokból áll. 3 m mélység után keményebb, agyagos réteg jelentkezik.

A sírgödörök általános hosszúsága 200–220 cm, szélessége 60–80 cm. A gyermeksírok esetében a sírgödör mérete a csontvázhhoz igazodik, de előfordul, hogy felnőtt méretű sírgödörben gyermekcsontváz fekszik. A sírgödörök alja vízszintes, néhány esetben azonban a fej és a lábak alatt lemélyített.

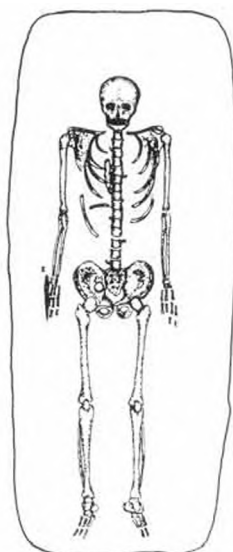
2. Mélység

A sírok mélysége meglehetősen váltakozó. A legmagasabban fekvő csontváz 94 cm, a legmélyebben fekvő 326 cm mélyen fekszik. Mélység szerint négy csoport különböztethető meg:

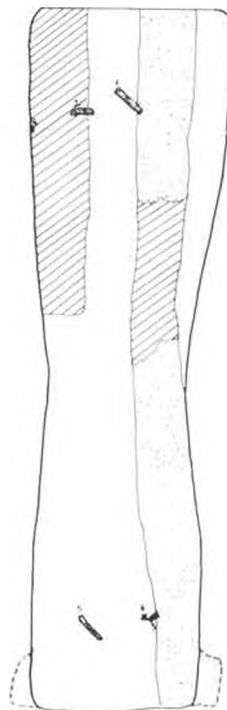
A csoport:	90–130 cm között,
B csoport:	150–190 cm között,
C csoport:	200–260 cm között,
D csoport:	290–326 cm között.

1. sír

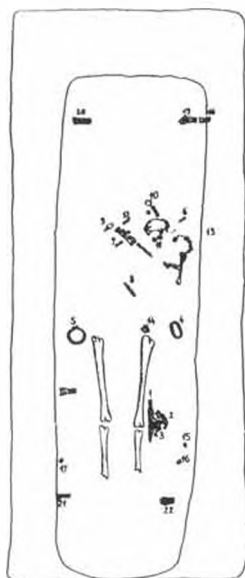
2. sír

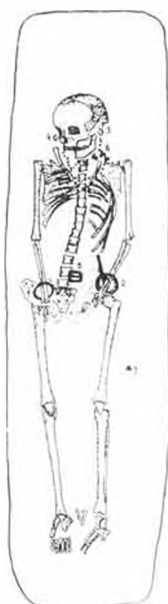
3. sír

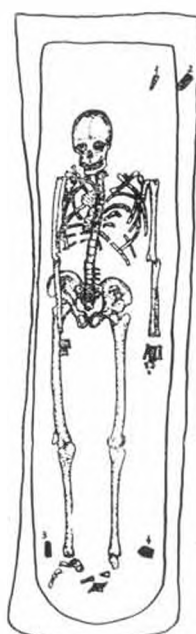
3. sír

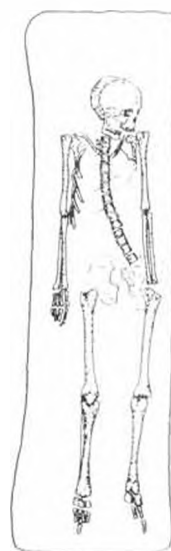
4. sír

5. sír

6. sír

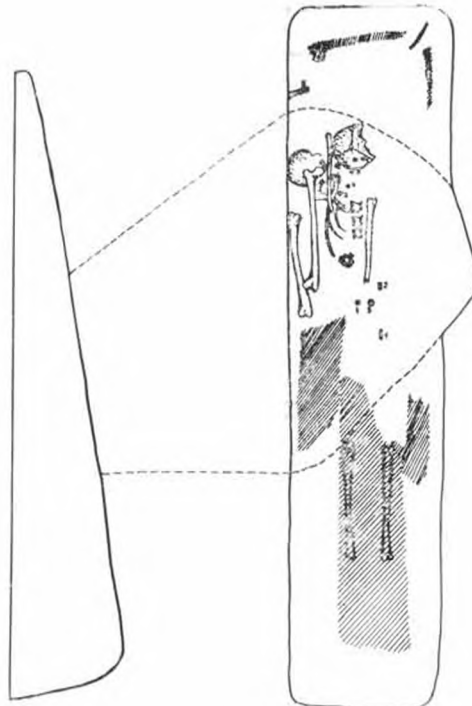
7. sír

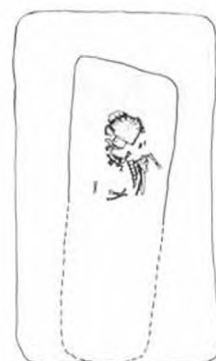
8. sír

9. sír

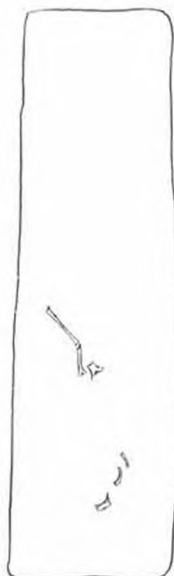
10. sír

11. sír

12. sír

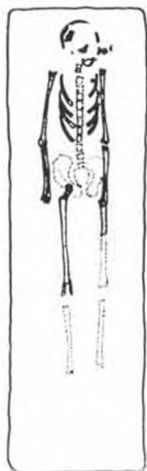
13. sír

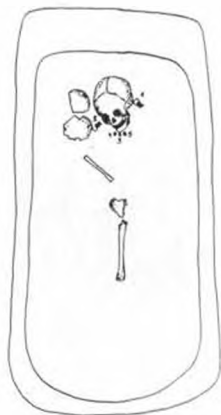
14. sír

15. sír

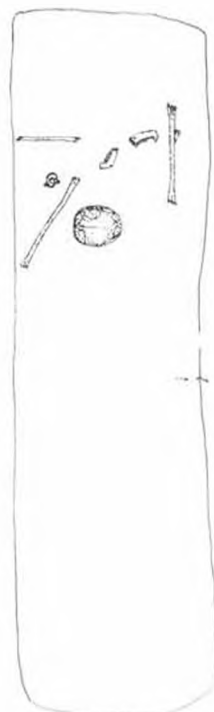
16. sír

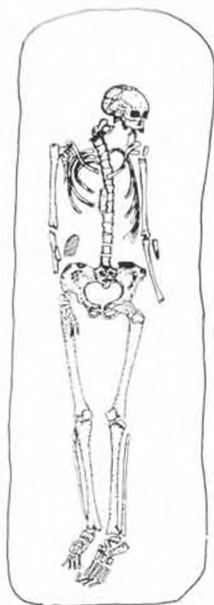
17. sír

18. sír

19. sír

20. sír

21. sír

22. sír

23. sír

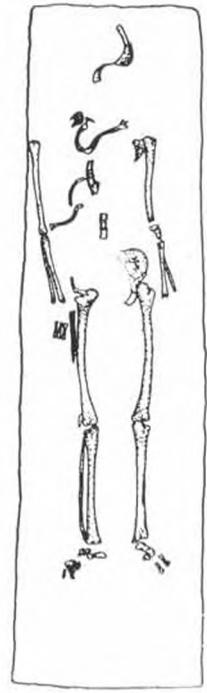
24. sír

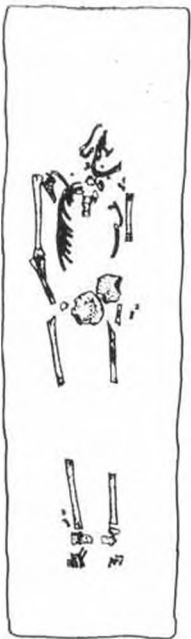
25. sír

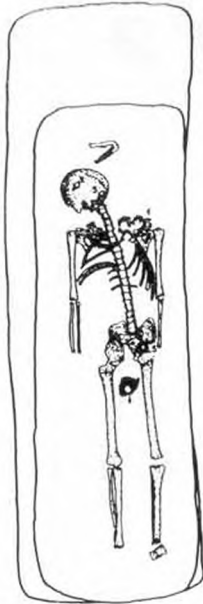
26. sír

26. sír

27. sír

28. sír

29. sír

30. sír

31. sír

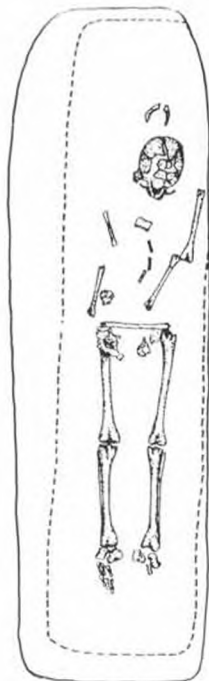
32. sír

33. sír

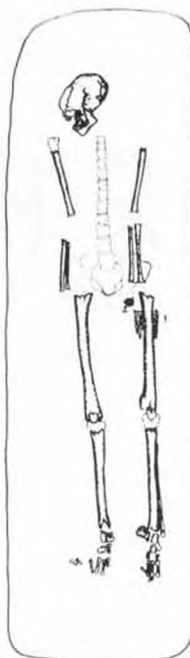
34. sír

35. sír

36. sír

37. sír

38. sír

39. sír

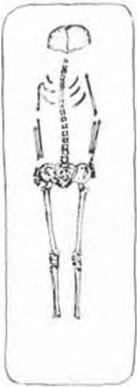
41. sír

42. sír

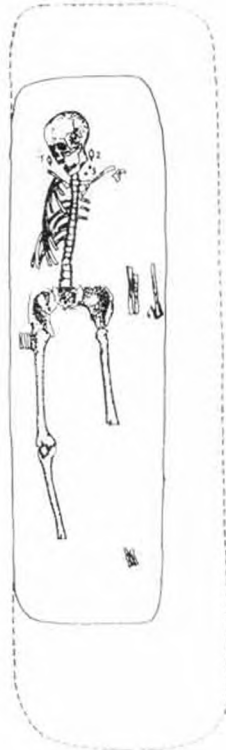
43. sír

44. sír

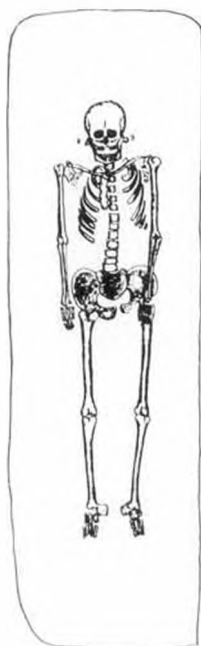
45. sír

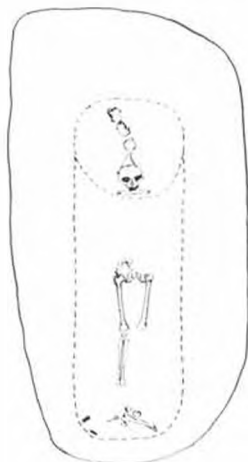
46. sír

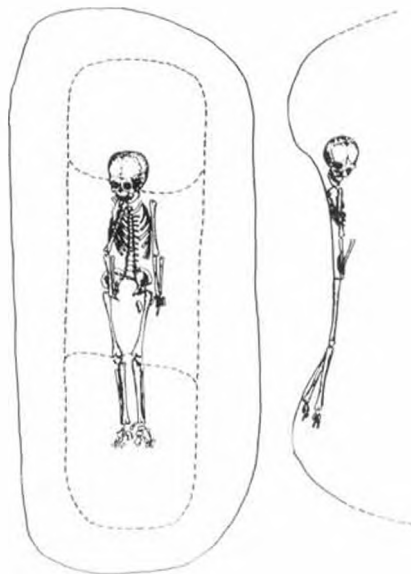
47. sír

51. sír

52. sír

53. sír

54. sír

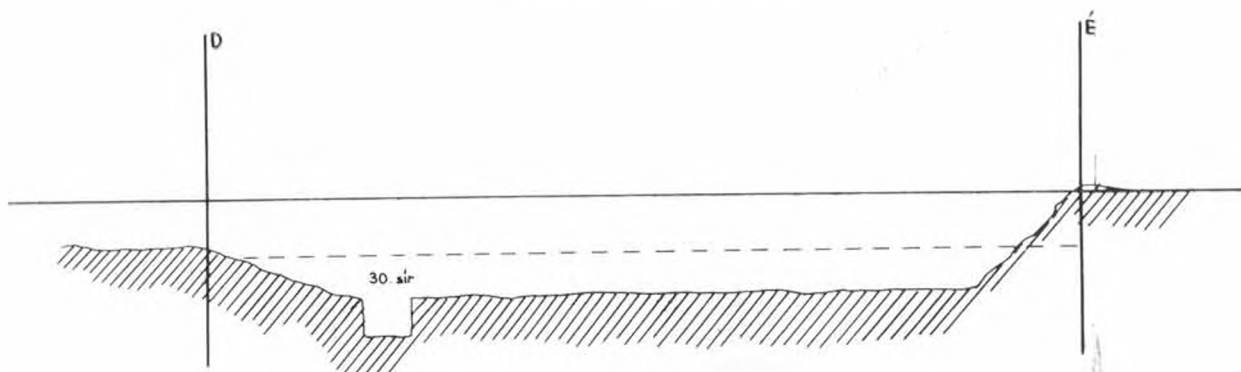

57. sír

60. sír

3. sz. ábra. Kaposvár 33. sz. lelőhely. A temető É-D-i irányú metszete. — Abbildung 3. Der Kaposvárer Fundort N°. 33. Der Durchschnitt des Friedhofs Richtung Nord-Süd.

3. Tájolás

A temetőben az uralkodó tájolási irány K-Ny 110–120°. Az ettől való pár fokos eltérések ellenére a temető térkép tájolás szempontjából egységes képet mutat. A főiránytól való kisebb eltérések a különböző évszázadokban történt temetkezésekkel magyarázhatók.³⁵

Eltérést jelentenek az ellentétes tájolású lósírok (14., 57. sz. sírok), valamint a 16. sz. gyermeksír, melyek Ny-K 110°-os tájolásúak, a csontvázak arccal Ny-ra néznek. A 17. sz. sír végében fekvő 15. sz. gyermeksír É-D irányú (4. sz. ábra).

4. A halott sírbahelyezésének módja, a test helyzete

A felnőtt halottakat általában koporsóban temették el. A koporsó léte a bolygatott sírokban is jól megfigyelhető. Koporsóvasalás kevés sírban található. A gyermekeket koporsó nélkül helyezték a sírba.

A test helyzetét tekintve a halottat általában nyújtott helyzetben, test mellett kinyújtott karokkal temették el. Nem nevezném az általános szokástól eltérésnek avagy rendellenességnek az alkarcsonatok helyzetében mutatkozó különbségeket. Előfordul, hogy a karok könyökben behajlítottak, a jobb vagy a bal kéz, esetleg mindkettő a medencén, illetőleg a combcsontokon nyugszik.

Rendellenességek viszont a zsugorított temetkezések. Az eddig feltárt temető részben három zsugorított helyzetű halott volt, két felnőtt és egy gyermek csontváza. A zsugorítás jellegét tekintve azonban nem egyformák. (Felnőtt sírok: 30., 41. sz. sír; gyermek: 39. sz. sír.)

A 30. sz. sír bolygatatlan, így jól megfigyelhető a halott helyzete. A test bal oldalán fekszik, lábszár-csontok teljesen felhúzva, a gerinccel teljesen párhuzamosan, szorosan egymás mellett. A karcsontok keresztben a testen. Az egész csontváz az összekötöttség érzetét kelti. A sír semmilyen mellékletet nem tar-

talmaz (5. sz. ábra). A sírgödör tájolását s méreteit tekintve beilleszkedik a sírok rendjébe. Antropológiailag azonban elütő jellegű a temető mongoloid népességétől. Feltételezhető, hogy idegen népesség tagja, esetleg lázadó szolgalelem. Annál is inkább elképzelhető ez, mivel a jelzett sír a 14. sz. díszöves lovas sírjához van legközelebb.

Ugyanilyen helyzetben temették el a 41. sz. sír halottját is. A sír bolygatott, de a lábszár-csontok természetellenes kötege eredeti helyén van.

A 39. sírban fiatal kisgyerek csontváza fekszik, jobb oldalára fordítva, zsugorítottan. Térdek a medence vonaláig felhúzva, karcsontok könyökben behajlítva, kezek az arckoponya mellett, mintegy az alvás helyzetét utánozva.

A zsugorítva temetkezés nem nevezhető külön, önálló ritusnak az avar korban, mégis gyakori előfordulása miatt olyan jelenség, mellyel számolni kell. Kovrig Ilona mintegy 18 temetőt sorol fel példaként, ahol ez a jelenség megfigyelhető.³⁶

Bóna István az ürböpusztai temető 5. sz. sírját a csontváz helyzete miatt a különleges rendellenességek közé sorolja. Az idős nő csontváza a bal oldalán feküdt, kissé zsugorítva, rendetlen helyzetben. A zsugorított temetkezésekkel kapcsolatban megjegyzi, hogy a szokás magyarázatához még kevés, jól megfigyelt anyag áll rendelkezésre.³⁷

Kovrig Ilona a szobi és tiszaderzsi temetőben összesen 4 zsugorított temetkezést tárt fel. A szobi temető 22., 44. és 97. sz. sírjai tartalmaztak ily módon eltemetett halottat.³⁸ A 22. és 97. sz. sírok melléklet nélküliek. A tiszaderzsi temető 18. sz. sírjában ugyancsak melléklet nélkül feküdt a csontváz.³⁹ Érdekesség, hogy a toponári avar temető 30. sz. sírjához hasonlóan az e'öbbi is lovassír mellett került elő.

A zsitvatői temető 30. sz. sírjában a csontváz a jobb oldalán feküdt, felső végtagjaival szorosan a törzsnél,

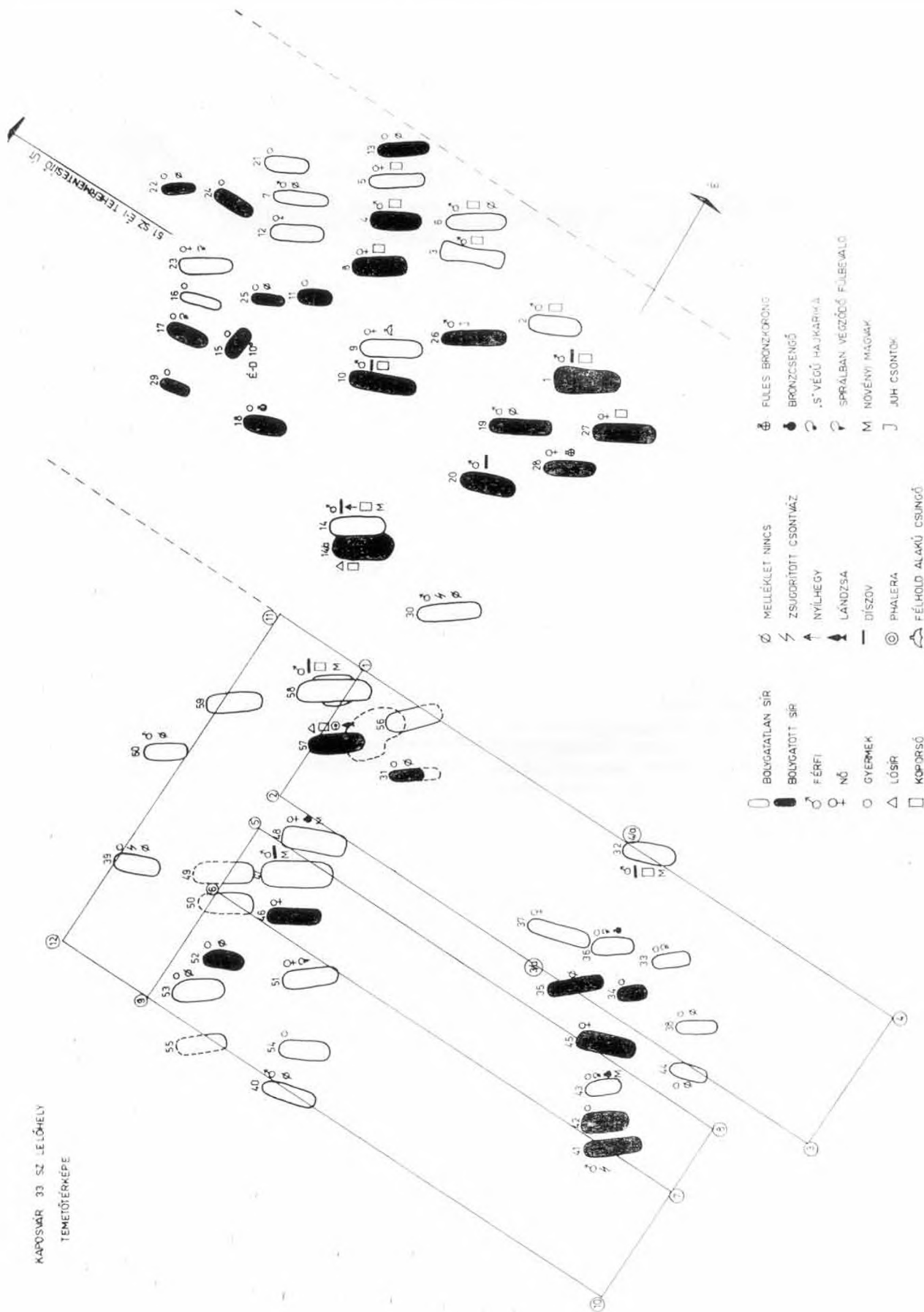
35. KOVRIG I.: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alatyán. A. H. 40. (Budapest, 1963.) 92., 100.

36. Uo. 7881. old.

37. BONA I.: Az ürböpusztai avar temető. AÉ, 1957. 166.

38. Avar fibds in the Hungarian National Museum (Cemeteries of the Avar Period) 567–829 in Hungary, Vol. 1. by. É. Garam, I. Kovrig, J. Gy. Szabó and Gy. Török. Budapest. 1975. 186.

39. Uo. 225.

4. sz. ábra. Kaposvár 33. sz. lelőhely. A temető térképe. — Abbildung 4. Kaposvár, Fundort N°. 33. Die Landkarte des Friedhofs.

5. sz. ábra. Kaposvár 33. sz. lelőhely. 30. sz. sír. – Abbildung 5. Kaposvár, Fundort 33. Der Grab N°. 30.

alsó végtagjaival pedig maga alá húzott állapotban. Čilinská megjegyzi, hogy a csontváz helyzete, valamint a sötétes színezetű föld körülötte amellét tanúskodik, hogy a halott szorosan be volt pólyáva valamilyen anyagba.⁴⁰

Az eddig feltárt avar temetőben előforduló zsugorított temetkezések nagy százalékban enyhén zsugorítottak, s általában melléklet nélküliek. A toponári temető két felnőtt zsugorított halottja a nyújtott csontvázaknak megfelelő méretű sírgödörben feküdt. A sírok méretükben, tájolásukban megegyeznek a temető egészére jellemző szokással, csak a sírbahelyezés módja utal az eltemetettnek a népesség egészéhez való viszonyára, társadalmi helyzetére. A zsugorítva – megkötözve eltemetésnek elsősorban a megkülönböztetés, a büntetés lehetett a célja.

5. A bolygatottság kérdése

Az eddig feltárt 55 sír 49 százaléka bolygatott, azaz 27 sír esett áldozatul a sírrablóknak (4. sz. ábra). A

temetőben meglehetősen magas a gyermeksírok száma (23 gyermek sír = 41,8 százalék). Ezek közül csak tíz sír maradt érintetlen.

A bolygatott sírokat vizsgálva megállapítható, hogy a dűlások az eltemetés után különböző idő elteltével következtek be, s kimondottan rabló szándékkal követték el őket. Az abszolút szegény sírok általában bolygatatlanok. A kirabolt sírok rablók által „mutatóban” ott hagyott leletei bizonyítják, hogy általában gazdag sírok voltak. A bolygatott síroknak 59,3 százalékában egyértelműen gazdag halott feküdt. A gazdagság természetesen relatív fogalom, a közösségen belüli értékrendszerre érvényes. Tehát a sírrablók nemcsak a közösség temetkezési szokásait ismerték, hiszen a rablás csak a csontváznak bizonyos, mellékletekben gazdag részeire irányult, hanem azt is tudták, hogy mely sírokat érdemes kifosztani.

A mélység és az eltemetett halott gazdagsága között is megfigyelhető összefüggés, bár ez nem tekinthető általános érvényűnek. A gazdag sírok általában mélyen fekszenek.

Az eltemetés és a rablás között eltelt időre, a bomlás előrehaladottságára a csontváz állapotából, a csontok helyzetéből, koporsó esetében a koporsódeszkák korhadtságából következtethetünk. Legtöbb esetben a csontváz viszonylag eredeti helyén maradt, a tisztítás általában a koponya és a medence tájékán figyelhető meg.

Előfordul a rablásnak olyan példája is, mikor a sírgödörben csontanyag is alig maradt, esetleg koponyatörredékek. Ez elsősorban gyermeksírok esetében gyakori jelenség, amely a csontanyag mállékonyságával is magyarázható.

Ahogy a rabláskor minden értékes lelet kiszedésére, ugyanúgy a visszatemetésre sem fordítottak különösebb gondot. Előfordul, hogy a sírba idegen koponya is bekerült (ld. 17. sz. gyermek sír).

Érdekes jelenséget figyelhetünk meg a 14., 57., 58. sz. sírok esetében. A 14. sz. sír díszöves férfi csontváza érintetlen, viszont a közvetlenül mellé temetett ló sírja kirabolt. Ugyanez áll az 57. és 58. sz. sírokról is, melyek különben a temető legmélyebb rétegében fekszenek (326 cm). Az 57. sz. ló sír bolygatott, míg a mellette fekvő díszöves férfi sírja érintetlen. A rablók mindkét lovassírban, különösen az 57. számúban sok mellékletet hagytak. Az utóbbiban egy félbehagyott rablási akcióról lehet szó.

Rablóaknát egyetlen egy esetben lehetett megfigyelni, a 9. és 10. sz. síroknál. A két sírra közös aknával bontottak rá. Az akna vagy keresőárok beásási foltja a 9. sz. sír felett 135 cm mélységben megszűnik, s csak a 10. sz. sírt dűlték fel.

6. Halotti tor és áldozat

Ilyennek nyomaival nem találkoztunk a temetőben. Edényt egyetlen sírban sem találtunk. A sírgödörök

40. Čilinská Z.: Slovansko — avarské pohrebisko v Zitavskej Toní. Slovenska Archeologia XI. 1. 1963. 87–120-ig. 30. sz. sír, 5. kép.

földanyagában s a sírok között is előfordul kerámia-töredékek feltehetően a temetés idején, mint korabeli felszíni szórványanyagok kerülhettek be a sírokba.

Ugyancsak hiányzik az avarokra oly jellemző tojás és állatsont melléklet. Egyetlen esetben sem találkoztunk olyan jelenséggel, mely halotti áldozattal magyarázható. A 26. sz. sír csontváza felett, a mellkasi részen fiatal juh rablászor megsértett csontmaradványa volt.

A SÍROK LELETEI

1. Férfi sírok leletei

A férfi sírok jellegzetes kísérőlelete a vaskés, minden esetben a jobb kéz mellett. (A 2., 3., 14., 26., 32., 47., 58. sz. férfi sírokban fordul elő.) Ugyancsak általános a sima bőrv viselése, vascással.

A vaskések egyenes pengéjűek, egyélűek, hegyes, rövid nyelnyúlvánnyal, fanyéllal. Gyakori a pengén famaradvány, a fából készült tok nyoma. Csiholó csak a 3. sz. sírban került elő, kovakövekkel együtt.⁴¹ A csiholó acél a későavar kor jellemző példája a háromszögletű vaslemez, melynek hosszú végei lekerekítve befelé vannak hajlítva. (Ld. Bóna István: Az úrböpusztai avar temető. AÉ 84/1957/164. I.)

Vas ár ugyancsak egy esetben fordul elő (32. sz. sír).

Fegyvert a 14. sz. sírban és az 57. sz. ló sírban találtunk. Az utóbbiban egy vas lándzsát, a 14. sz. sírban egy dárdasírt és egy darab nyílhegyet. Tehát az eltemetett viszonylag kisebb rangú vezér lehetett.⁴²

Az 55 sír eltemetettjei közül heten viseltek díszövet, mind a hét férfi volt. (1., 10., 14., 20., 32., 47., 58. sz. sírok.) Ezek közül három rabolt sír (1., 10., 20. sz. sírok).

Az 1. és a 10. sz. sír övgarnitúrájából csak a rablók által otthagytott veretek maradtak meg, öntött, áttört, ezüstözött bronzok.⁴³ A 20. sz. sír halottja préselt lemezes veretekből álló övet viselt, a garnitúrából egyetlen veret töredékeit találtuk a sírban. Az övre utalnak a medencecsonton levő zöldes elszíneződések is.

A 14. sz. lovas övgarnitúrája bronzból öntött, áttört veretekből áll, összesen 50 darabból (1 darab nagyszíjvég, 4 darab kisszíjvég, 4 darab nagyobb szivalakú lyukvédő veret, 15 darab karcsú testű övveret, 24 darab szivalakú kisveret, 1 darab övcsat, 1 darab bújtató). Az övszíjon a veretek hármass csoportokban helyezkedtek el, de csak négyhez csatlakozott mellékszíj⁴⁴ (6. sz. ábra).

A 32. sz. sír övgarnitúrája öntött, áttört, indás-palmettás díszítésű bronzveretekből áll, összesen 41 darab⁴⁵ (1 db nagyszíjvég, 4 db sima hátlapú szimpla kisszíjvég, 18 db övveret, 3 db pajzsalakú áttört lyukvédő veret, 12 db szivalakú kisveret, 1 db övcsat, 1 db bújtató és 1 db övforgó). (7., 8. sz. ábra.)

Szerkezetileg a 14. sz. sír övéhez hasonló. Az övveretek itt is hármass csoportokban helyezkednek el az övön. Az öv négy mellékszíjjal ellátott, egy-egy mellékszíjon 3 darab kis szivalakú veret.

A 47. sz. érintetlen sírból kevés elemből álló övgarnitúra került elő. Mindössze 3 darab griffes övveret díszítette a derékszíjat, azonban ezek sem egyformák, nem öntőmintával készültek. Az egyik veret csuklós tag nélkül készült. Egy lemezes övcsat és egy bújtató tartozik még az övhöz⁴⁶ (9. sz. ábra).

Az 58. sz. sír övgarnitúrája 29 darab ezüstözött bronz, öntött, áttört palmettás veretekből áll. (Négy mellékszíjjal ellátott.) (10., 11. sz. ábrák.) Virágmaradványok az övveretek mellett.

A díszövek eltemetettek sírjaiban (14., 32., 47., 58. sz. sírok) az övveretek mellett, követve az öv vonalát, mag- vagy virágmaradványok fordultak elő, mintegy füzéreként felkötve a derék körül. A 43. sz. gyermek sírban a karperecek mellett, valamint a 48. sz. női sírban szintén a karperecek és a tarsoly mellett ugyancsak ezek a toktermésszerű növényi maradványok figyelhetők meg⁴⁷ (12. sz. ábra).

2. Női sírok leletei

A feltárt 55 sír között 13 sír volt egyértelműen női sír (8 bolygatatlan, 5 rabolt).

Az érintetlen sírok és a rablók által meghagyott leletek alapján megállapítható, hogy általános viselet volt a bőrv vascással, továbbá a nyaklánc, a fülbevaló, valamint a vaskés. (Vaskés a 4., 12., 37. sz. női sírokban fordul elő.) A gazdagabb sírok eltemetettjei karperecet, gyűrűt és tarsolyt is viseltek.

A legáltalánosabb melléklet a fülbevaló. A 13 női sírból 8-ban találtunk fülbevalót (4., 5., 9., 23., 28., 46., 51., 58. sz. sírok).

A 4. sz. sír kivételével valamennyi eltemetett mindkét fülbevalója azonos volt. A 4. sz. sír esetében az egyik fülbevaló négyzetes átmérőjű, bronzhuzalból, oválisan hajlított, három üveggyönggyel s oldalt granulált pántokkal díszített. A halott másik fülében egyszerű bronzkarika volt (13. sz. ábra).

Az előforduló fülbevalók öt típust képviselnek. A 4., 46., 48. sz. sírokban a fent leírt gyakori típusú fülbe-

41. AÉ 84/1957/164. old.

42. LASZLÓ GY.: Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars. AH. 34. (Budapest, 1955.) 144–150. p.

43. Az 1. sz. sír vereteihez hasonló a Homokmégy–Halom 49. sz. sír 3–11. sz. leletei (Avar finds... 18. old.), a 150. sz. sír 3–9. sz. veretei (uo. 25. old.), a dévaványai 14. sz. sír 1–32. sz. veretei (uo. 129. old.), valamint a szobi temető 85 és 88. sz. sírjainak leletei (uo. 169. old.), s a kiskőrösi temető 62. sz. sírjának veretei (uo. 291. old.).

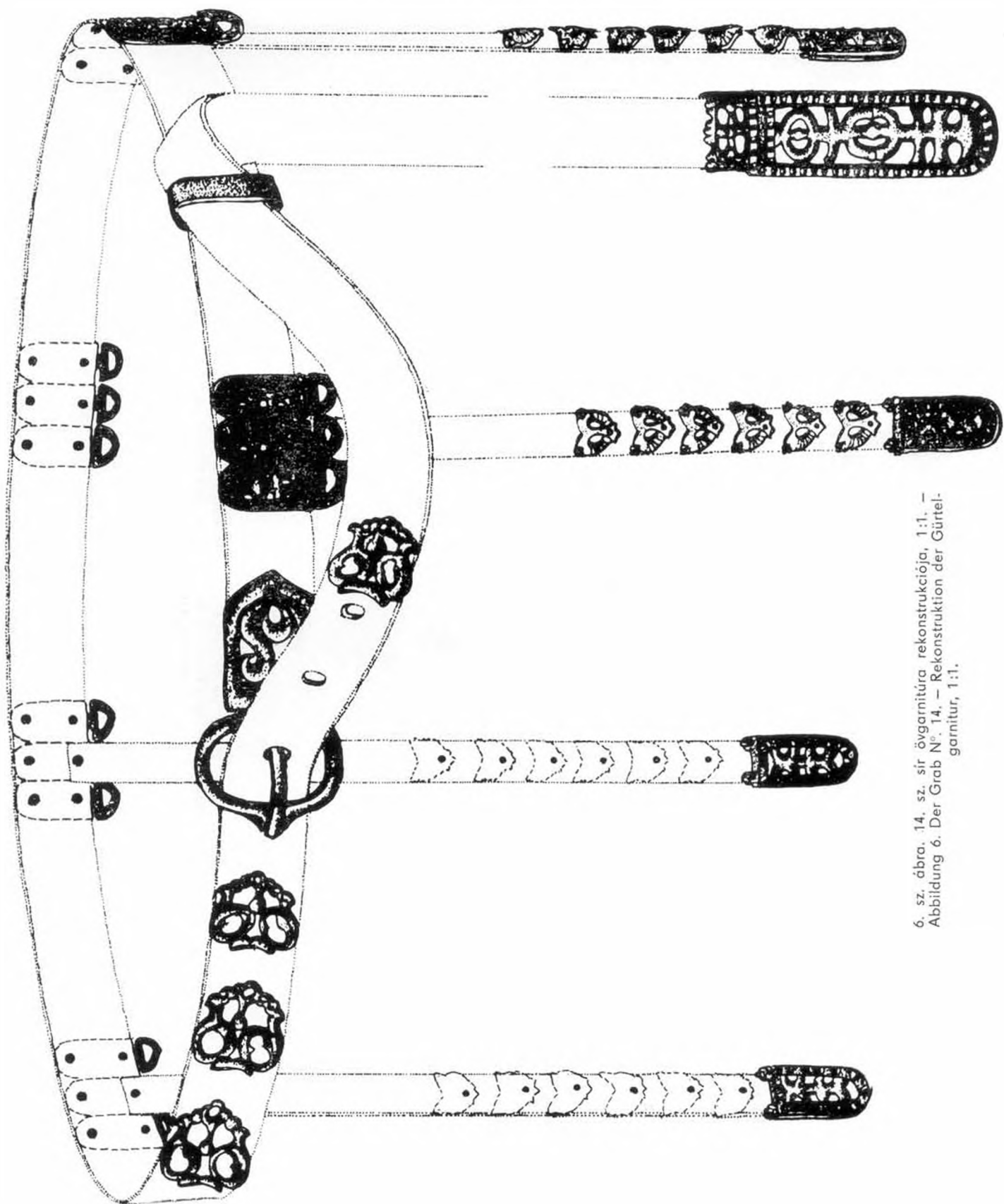
44. A 14. sz. sír vereteinek a szebényi temető 245. sz. sír 3 kisszíjvége mutat hasonlóságot áttört liliomos díszítéssel. (Avar finds... 70. old.) A szobi sír övgarnitúrájának többi eleme indás palmettás díszítésű.

45. A 32. sz. sír övvereteinek díszítéséhez hasonló a Homokmégy–Halom 42-es és 131. sz. sír veretei. (Pl.: IV.)

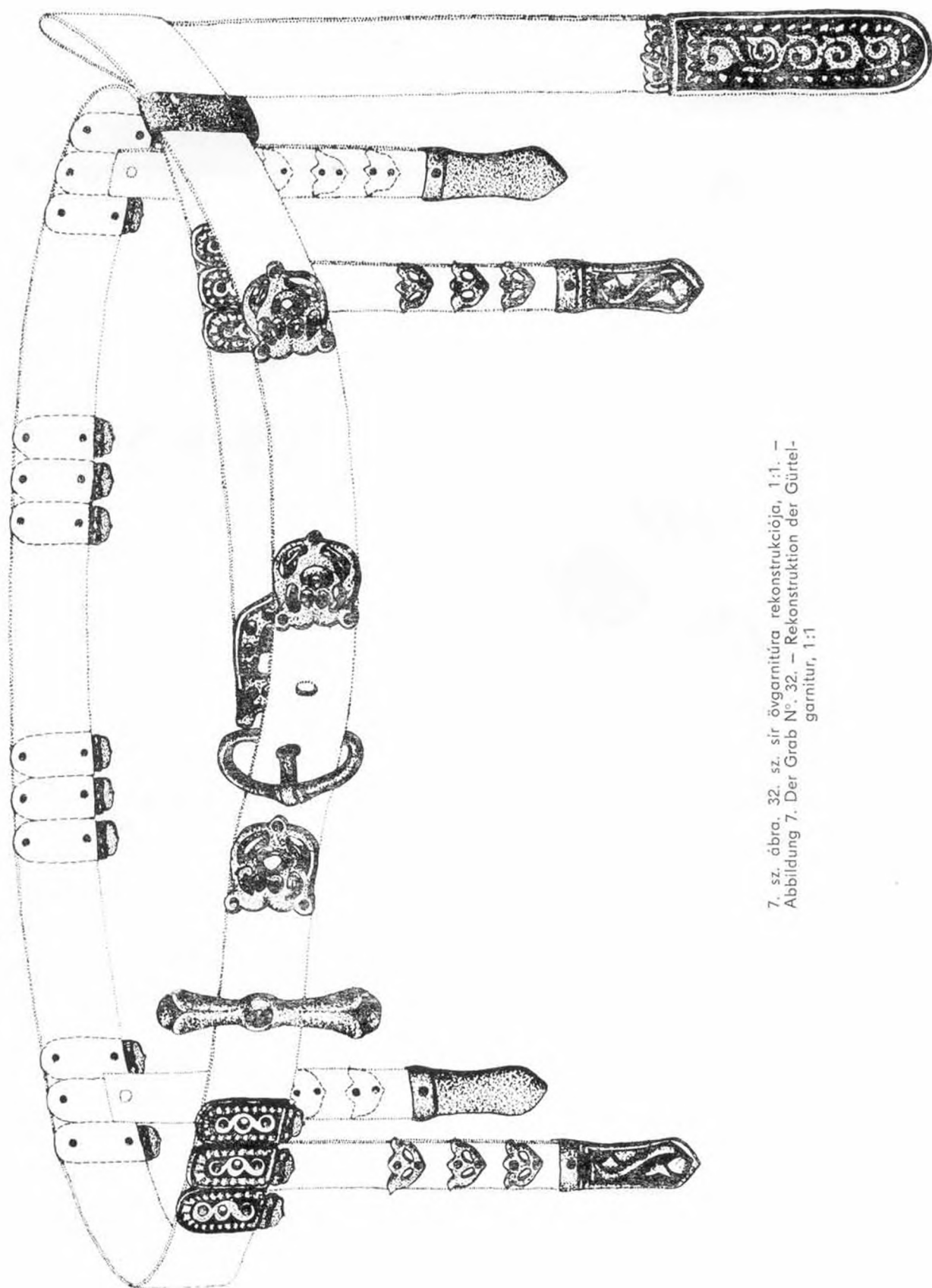
46. KOVRIG I.: Alattán... 237. old.

47. FÜZESI M. szóbeli közlése.

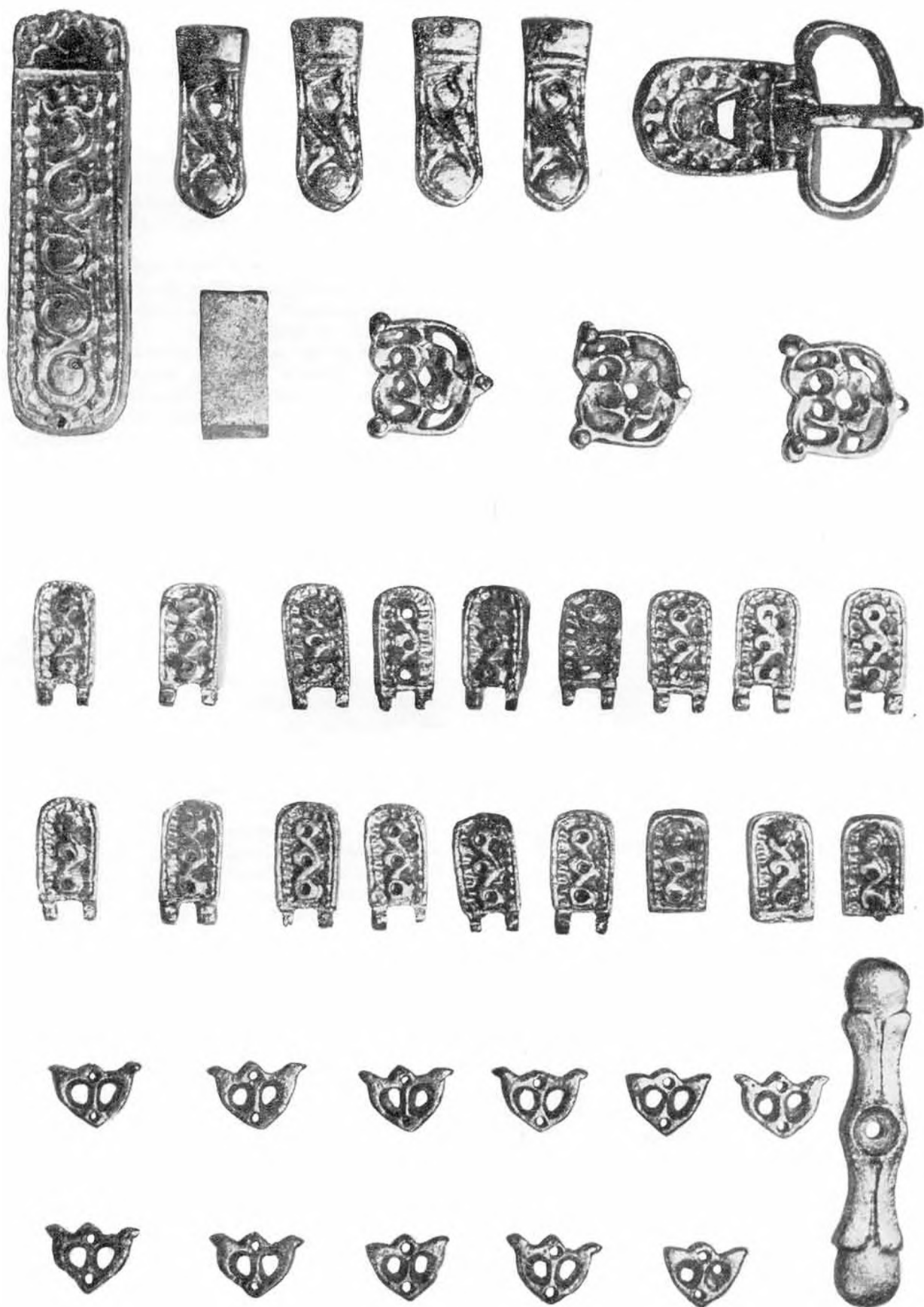

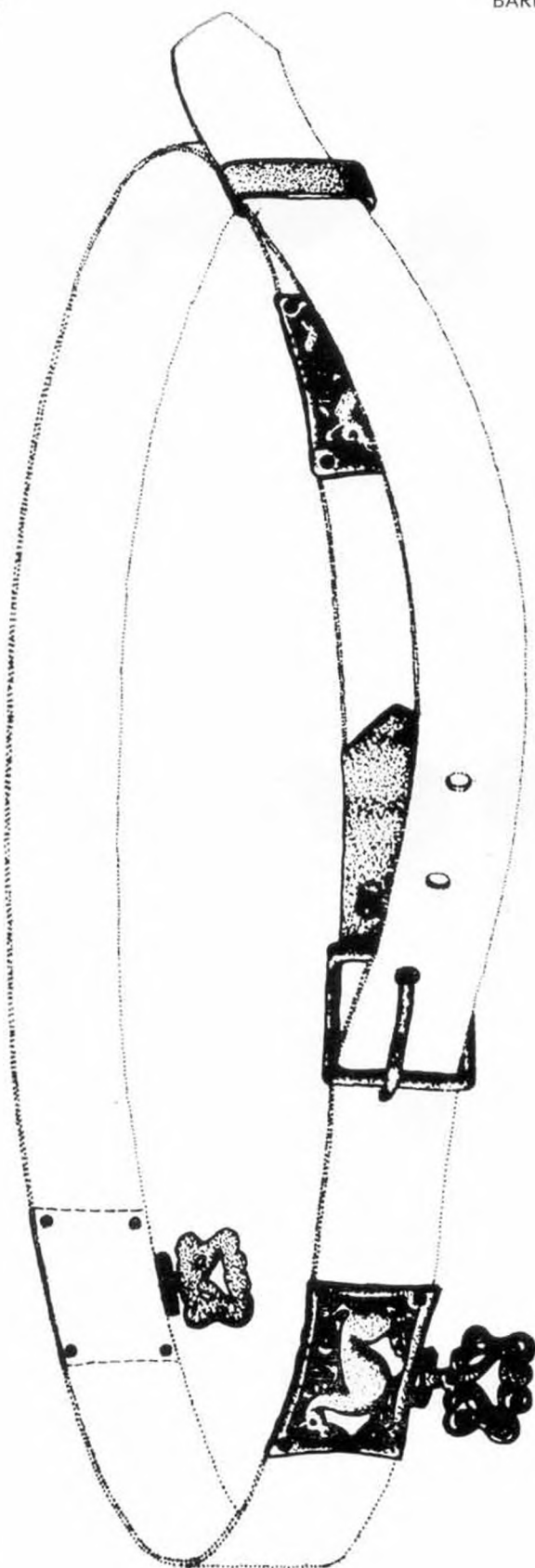
6. sz. ábra. 14. sz. sír övgarnitúra rekonstrukciója, 1:1. –
 Abbildung 6. Der Grab N°. 14. – Rekonstruktion der Gürtel-
 garnitur, 1:1.

7. sz. ábra. 32. sz. sír övgarnitúra rekonstrukciója, 1:1. –
Abbildung 7. Der Grab N°. 32. – Rekonstruktion der Gürtel-
garnitur, 1:1

8. sz. ábra. 32. sz. sír övveretei. – Abbildung 8. Die Gürtelgepräge im Grab N°. 32.

9. sz. ábra. 47. sz. sír övgarnitúra rekonstrukciója, 1:1. —
Abbildung 9. Der Grab N°. 47. — Rekonstruktion der Gürtel-
garnitur, 1:1.

való volt.⁴⁸ A 28. sz. sír fülbevalója ennek egy változata, melyen csak alul van gyöngydíszítés. Az 5. sz. sírban talált fülbevaló csak granulált pántokkal díszített. Előfordult kettős S-alakban végződő típus is (9. sz. sír), valamint spirális végű fülbevaló⁴⁹ (51. sz. sír).

Ugyancsak általános viselet lehetett a gyöngyökből fűzött nyaklánc. A 13 női sírból 10-ben találtunk gyöngysort, avagy annak maradványait. Három sír eltemetettje biztosan nem viselt gyöngysort, mivel ezek bolygatatlan szegény sírok voltak (23., 37., 51. sz. sírok).

Általában egy- vagy kétsoros nyakláncot fűztek a különböző típusú gyöngyökből, de előfordul, hogy csak 3–4 szem gyöngyöt viseltek a nyakukban (pl. a bolygatatlan 12. sz. sír esetében).

A 28. sz. sír bár rablott volt, ennek ellenére jól megfigyelhető, hogy a kis sárga pasztagyöngyök kettős sorban helyezkedtek el. A bolygatott síroknál a gyöngyök szétszórtsága, vagy a sorok viszonylagos folytonossága mintegy fokmérője a bomlás előrehaladottságának, az eltemetés és a dűlés között eltelt időszaknak.

Az avar kori nyakláncok jellegzetes tartozékát, bülát nem találtunk, egy esetben egy bronz hengerkét, belsejében gyöngyökkel. Római érem átfúrta, medálként felfűzve egy női és egy gyermek sírban fordult elő.

Nyaklánc tartozékai voltak a 9. sz. sírban előkerült félhóddalakú ólomcsüngők is. Hasonló ékszerek kerültek elő az úrböpusztai, cikói, gátéri, jánoshidai, üllői, kiskőrösi stb.⁵⁰ temetőkből is. Bóna István szerint ezek az úrböpusztai temető későavar kori sírjaiból kerültek elő. Véleménye szerint a félhóddalakú ólomcsüngőket idegen, mégpedig szláv ékszerként és szokásként vette át az avarság.⁵¹ Kralovánszky Alán a X–XI. századi félhóddalakú csüngők kérdéséről tárgyalva arra a következtetésre jut, hogy ezek a viseleti tárgyak a bronzkortól kezdve a kereszténységre való áttérés idejéig voltak használatban. Általában nők és gyermekek hordták nyakláncra. Feltehetően valamilyen pogány kultusz maradványa, s a kezdeti időkben gondolati háttérrel rendelkezett. Általában keleti népek vagy keletről jött népek viselték. Kralovánszky leszögezi, hogy az említett ékszertípus kereskedelmi árucikk, nem köthető egyetlen népeség hagyatékához. Nem etnikumjelző, éppen úgy, mint az S-végű karikák sem.⁵²

Az előforduló gyöngyök típusai:

- sárga és barna kis pasztagyöngyök;
- dinnyemag alakú üvegyöngyök — a zöld szín különböző árnyalataiban;

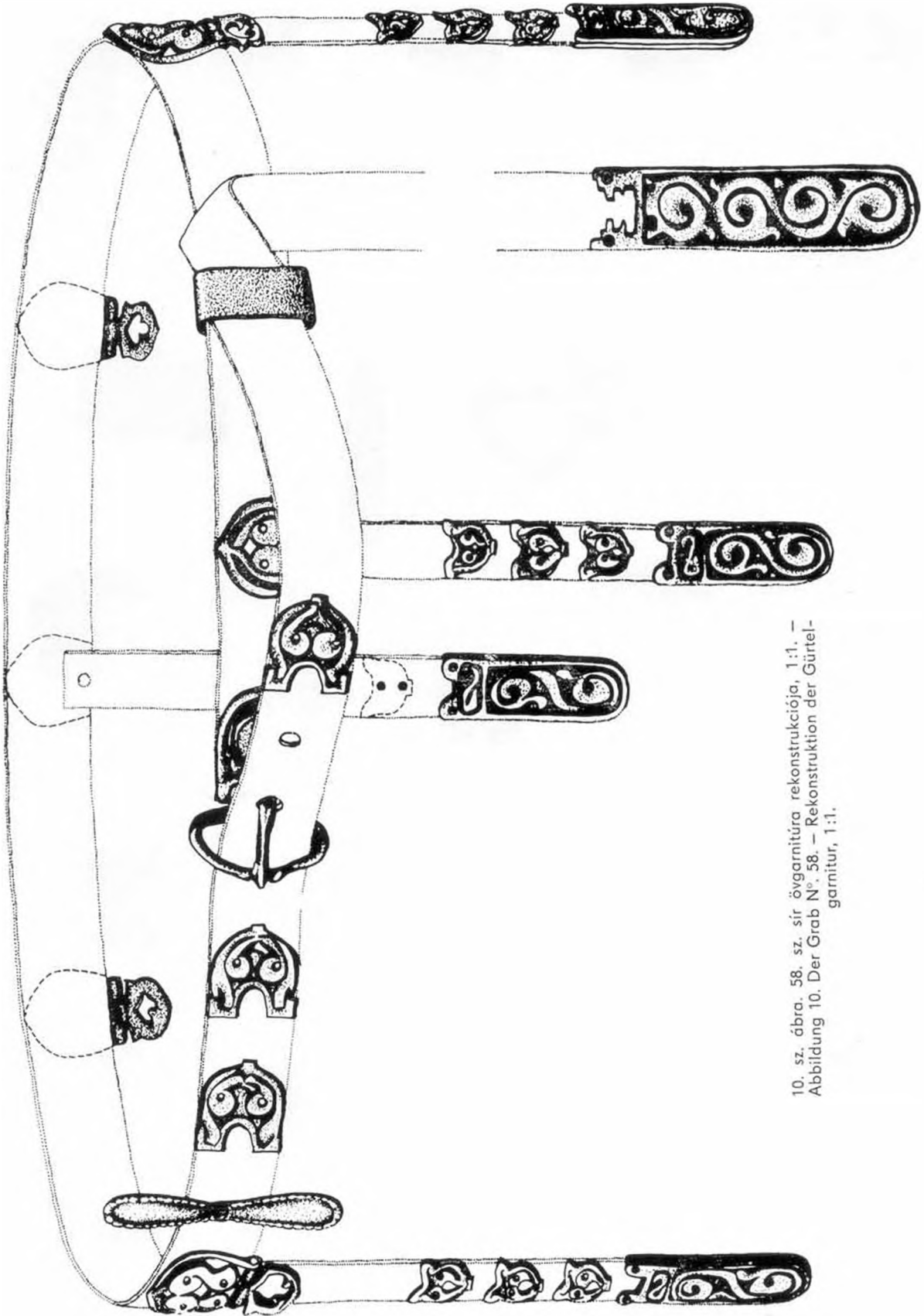
48. Cilinska Z.: Slavisch-avarisches Gräberfeld in Nové Zámky A Sl F.7. (Br. 1966) 142. old. 10. kép.

49. CS. SOS A.: Acta Arch. Hung. 13. (1961), 266. old.

50. BONA I.: Az úrböpusztai avar temető. AE, 1957. 84.1. 155–174. old.

51. Uo. 162. old.

52. KRALOVÁNSZKY A.: Adatok a Kárpát-medencei X–XI. századi félhóddalakú csüngők kérdéséhez. AE 86. (1959), 76–82. old.

10. sz. ábra. 58. sz. sír övgarnitúra rekonstrukciója, 1:1. –
Abbildung 10. Der Grab N°. 58. – Rekonstruktion der Gürtel-
garnitur, 1:1.

11. sz. ábra. 58. sz. sír övveretei. — Abbildung 11. Die Gürtelgepräge im Grab N°. 53.

12. sz. ábra. Magmaradványok a 14. sz. sírból, 1:1. –
Abbildung 12. Samenreste aus dem Grab N°. 14. 1:1.

- hengeres testű sötétzöld üvegyöngyök, különböző díszítéssel (vízszintes vagy függőleges irányban ráfolyatott sárga pasztdíszítéssel, fehér üvegszál spirális ráfolyatással);
- amphora alakú üvegyöngyök fehér, világos- és sötétzöld színben;
- gerezdelt sötétzöld üvegyöngy;
- ólomgyöngyök;
- hármás és kettős ikergyöngyök;
- kevés dudoros gyöngy;
- kevés szegmentált gyöngy.

A későavar kor két jellegzetes karperec típusa fordul elő a sírokban: az öntött, nyitottvégű, poncolt díszítésű típus, s a lemezes, csuklós szerkezetű, ugyancsak poncolt díszítésű típus⁵³ (14. sz. ábra).

Érdekes, hogy a 48. sz. sírban a karperecek körül virágmagmaradványokat találtunk, melyek az överetek mellettiekkel azonosak.

Karperecet tartalmazó sírok: 4., 5., 48. sz. sírok.

A 4. sz. sírban 2 darab öntött, az 5. számúban 1 darab öntött és 1 darab lemezes példány. A 48. sz. sírban ugyancsak mindkét csuklón volt karperec, az egyik öntött típus, a másik lemezes, csuklós kapcsolódású,

ezüstözött bronz. A 27. sz. sírban csak a jobb csuklón levő patina jelzi a karperec nyomát.

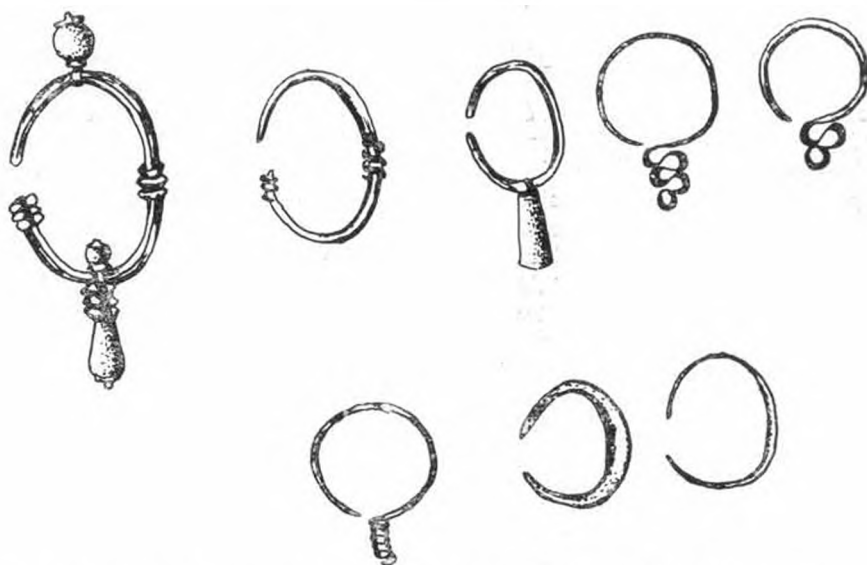
Gyűrű két sírban fordul elő. A 48. sz. sír gazdagon feldíszített halottja mindkét kezén, a középső ujjperceken viselt gyűrűt. Mindkettő vékony bronzlemezről hajlított, az egyik közepén kiszélesedő résszel. A 43. sz. gyermek sírban a jobb kézen vékony bronz pántgyűrű.

Tarsoly nyomát ugyancsak a fent említett 48. sz. sírban figyelhettük meg, a bal kéz mellett vastag bőrréteg jól kivehető. Benne csont tűtartó és csörgő. Ez az egyetlen csont tűtartó, melyet a temetőben találtunk. Hengeres alakú, sima, díszítetlen felületű példány, belsejében vas tű, valamint szövet vagy fonál maradványával.

Füles csüngőveret a 28. sz. bolygatott női sírban fordult elő. Két darab áttört bronz korong, felakasztásra szolgáló füllel. Az egyik az ágyékcsigolya alatt, a másik a két combcsont között feküdt. Tulajdonosa feltehetően derékra kötve viselte.

Állatfejes bronzdísz a 4. sz. bolygatott női sírban találtunk. A bolygatás ellenére a lábszárcsontok a helyükön maradtak. Az állatfejes bronzdísz vagy akasztó a bal térd külső oldalán feküdt vas láncsal és vas késsel összeoxidálódva. Kalmár János szerint ezek a kétágú bronzöntvények övre felköthető függesztő horgok, melyek nem voltak az övre felszegecselve, hanem az övről lelógó szíjra voltak felkötve.⁵⁴

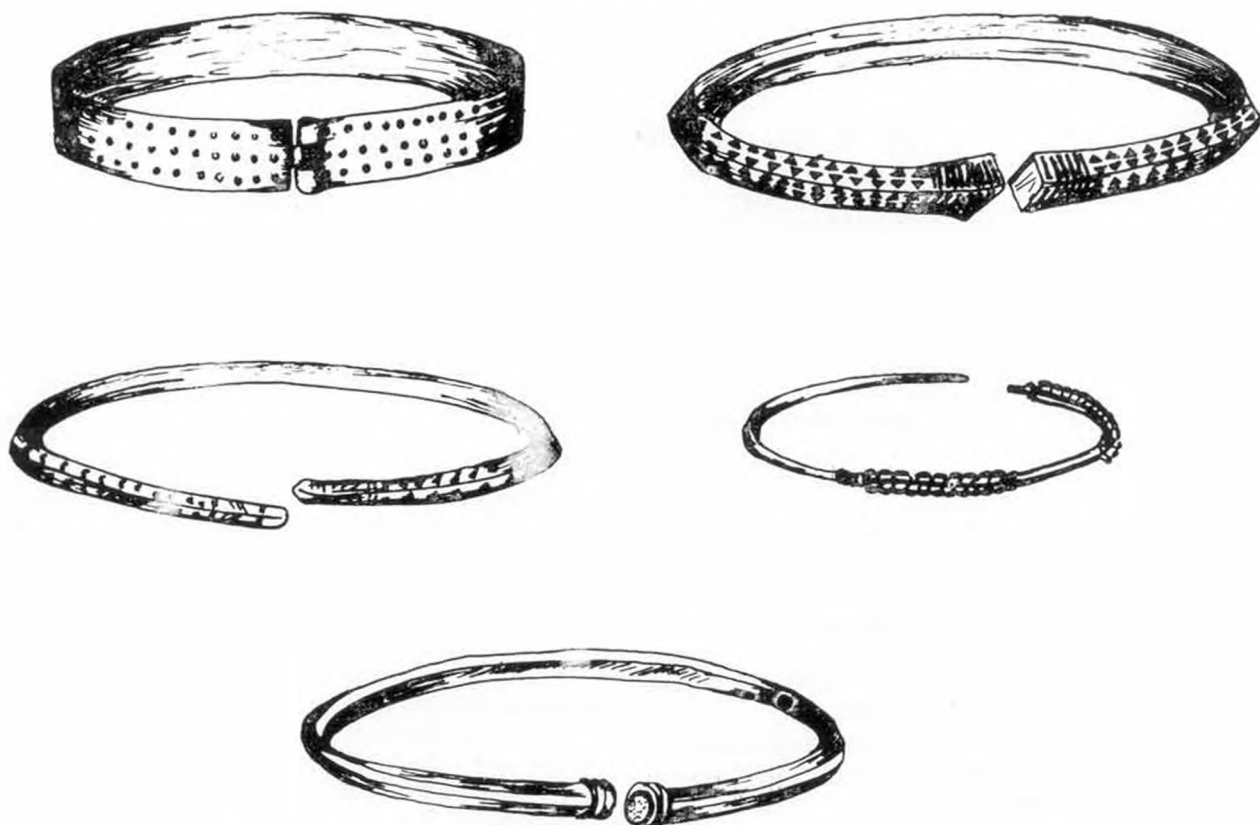
A kishegyesi leletet tárgyalva (amely közvetlen rokon a 4. sz. sír veretével, azzal a különbséggel, hogy a mi példányunk ragadozómadár-fejben, a kishegyei pedig lófejben végződik), Kalmár János megállapítja, hogy mivel gyermek sírban találták, valószínűleg nem fegyver felakasztására szolgált. A mi példányunkhoz hason-

13. sz. ábra. Fülbevalók típusai, 1:1. – Abbildung 13. Typen von Ohrengewängen, 1:1.

53. AÉ, 87, (1960) 162. old.

54. KALMAR J.: Népvándorlás kori akasztóhorgok és veretek. AÉ, 1943. 152. old.

14. sz. ábra. Karperecek típusai. 1:1. – Abbildung 14. Typen von Armbändern. 1:1.

lóan a combosontok mellett feküdt.⁵⁵ A 4. sz. sír leletének analógiája a Verchne-Saltovo-i lelet.⁵⁶ A kettős állatfej-motívum megtalálható az avar övgarnitúrákon, de övre felszerelt példányokon is, melyek feltehetően az övforgó szerepét töltötték be.⁵⁷

A 4. sz. sír veretét valószínűleg csak csüngődíszként viselték, minden különösebb funkció nélkül, mivel a Kalmár János szerint akasztásra szolgáló két állatfejes horogrészen kopás nyoma nem vehető észre, viszont az akasztófül erősen megkopott, elvékonyodott.

A női és leányka sírok vaskéseinek elhelyezéséből megállapítható, hogy minden esetben a bal kéz mellett feküdtek. Az 5. és 12. sz. sírban közvetlenül a kéz mellett, míg a 4. sz. sírban a térd mellett található a vas kés. Az utóbbit tehát az övre felfüggesztve viselte a halott. Az előkerült példányok általában egyenes pengéjűek, egyélűek, rövid nyélnyúlvánnyal, rajta famaradvánnyal. Gyakori, hogy a pengén is rostmaradvány figyelhető meg, amely fatok meglétét bizonyítja. A temető eddig feltárt anyaga alapján megállapítható, hogy a női sírokban a vaskés és a tarsoly a bal oldalon van, míg a férfiak a vaskést a jobb oldalon viselték. A jobb és a bal szerepét a társadalomban és a temetkezésekben László Gyula dolgozta ki.

Orsógomb egyetlen sírban sem fordul elő. Feltehető: ennek a közösségnek nem tartozott a szokásai közé, hogy mint munkaeszközt a halott mellé helyezték.

3. Gyermeksírok leletei

A sírok 41,8⁰/₀-a gyermeksír (23 sír). Ezekből 10 bolygatatlan, 13 pedig bolygatott. 10 sír egyértelműen leányka sírja, 11-ről nem lehet megállapítani a halott nemét, mivel semmilyen leletet nem tartalmaztak a sírok. A 21. sz. sír fiatal fiú csontvázát tartalmazta (jobb kezénél vas kés és vas karika). A 11 leánykasírból négy bolygatatlan.

A gyermeksírokban is jóformán minden típusa előfordul a felnőtt fülbevalóknak. Három esetben felemás fülbevalót viselnek az eltemetettek (33., 36., 43. sz. sírok).

Legáltalánosabb az egyszerű nyitott bronzkarika (15., 16., 18., 42. sz. sírok). A 17. sz. sírban 2 darab hármás S-alakban végződő fülbevaló. A 36. sz. sír egyik fülbevalója kettős S-ben végződő, másik alul bronz kúppal díszített bronzkarika. A 33. sz. sírban az egyik síma bronzkarika, a másik S-végű fülbevaló.

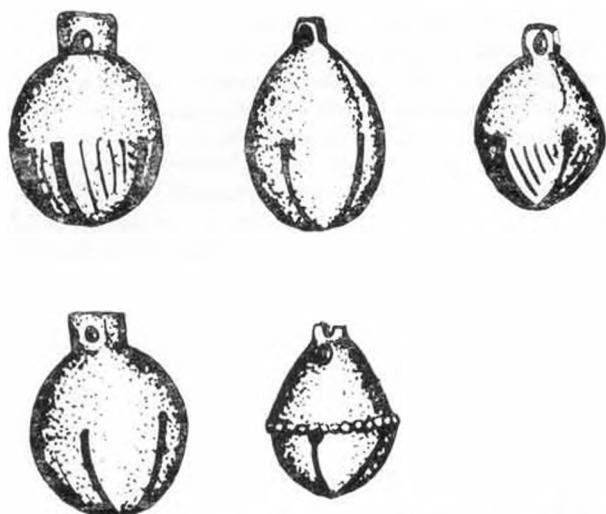
Érdekességet a 43. sz. sír jelent. A gyermek fülébe felnőtt méretű, négyzetes átmérőjű bronzhuzalból ová-

55. Uo. 157. old. XXIV. tábla, 16. ábra.

56. FETTICH N.: A honfoglaló magyarok fémművészete. AH,

1935. XVI. tábla, 21. Pancsovai lelet: II. tábla, 8. Höflein-i lelet: VI. tábla.

57. KOVRIG I.: Alattán I. tábla, 3. (170. sír).

15. sz. ábra. Bronz csörgők. 1:1. — Abbildung 15. Bronze klapper. 1:1.

lisan hajlított, alul-felül gyöngyszemekkel, oldalt granulált pántokkal díszített fülbevalót helyeztek. A saját méretű fülbevalóját a medence tájékán húzódó, legalsó gyöngysorra egymásba kapcsolva akasztották fel. Az egyik S-végű, a másik spirálban végződő bronz fülbevaló.

Nyolc leányka sírban találtunk gyöngysort. A bolygatott sírokban elszórtan csak pár szem gyöngy fordul elő. A 36. és 43. sz. bolygatatlan sírban a gyöngysor megközelítőleg folytonosság szerint maradt. A gyöngyöknek ugyanazon a típusai fordulnak elő, mint a női sírokban. A 43. sz. sírban jól látható, hogy több sor gyöngy (kb. 4 sor) borította a kis halott felsőtestét. Közvetlenül a nyaknál római érem.⁵⁸

Karperec csak a 43. sz. sírban fordult elő, 3 darab. Az egyik felnőtt méretű, öntött, nyitott végű, ék alakú poncolt díszítésű karperec. A másik kettő gyermekméretű, nyitott végű, ezüst karperec (14. sz. ábra).

Tarsoly bőrrmaradványa három sírban figyelhető meg (18., 36., 43. sz. sír). Mindhárom esetben a bal kéz és a combcsont mellett helyezték el. A 18. sz. sír tarsolyát keresztosztású bronz tarsolykorong díszíti. A tarsolyban bronz csörgő, vaskés és egy ismeretlen rendeltetésű vasszerszám volt. A húrokszerűen visszakunorodó végű vastárgy Garm Éva szerint esetleg pipere eszköz.⁵⁹

A 36. sz. sír tarsolyában ugyancsak bronz csörgő volt (15. sz. ábra).

A 43. sz. sírban a tarsolyba 2 darab bronz csörgőt helyeztek, mellette füles csüngőveret.

Tűtartó csak a 36. sz. sírban fordult elő, vasból.

4. Lovassírok leletei

A feltárt temetőrészben két lovastemetkezés volt (14. és 57. sz. sír).

A 14. sz. díszövel eltemetett férfi koporsós sírja mellett, a lovas jobb oldalán feküdt az ellentétes tájolású lócsontváz (T = Ny-K 110°). A feldúlt sírban talált csontvázrészekon, főleg a koponyán nagyméretű bronzpatina nyomok. A rablók által meghagyott lószerszámdíszek ezüstözött, öntött bronzveretek. A temető kiemelkedően szép leletei a lófejformájú veretek (1 db nagy és 5 db kis lófej) (16. sz. ábra). Hasonlóak az alsógelléri, Mikulčice-i és vizesbónai veretekhez, melyeket Jan Dekan a VIII. századra datál. Jan Dekan a VIII. század avar bronziparával, az állattípusok eredetével foglalkozó tanulmányban, az állatfajformájú veretekkel kapcsolatban tárgyalja a lófejformájú vereteket is. Megállapítja, hogy e verettípusnak legszebb példányai az avar kor kései szakaszából származnak, s pregnáns példaként a Mikulčice-i, alsógelléri, Edelstai-i leleteket említi. Megjegyzi, hogy a poncolt, bekarcolt palmettás díszítés nemcsak dekorációs célt szolgált, de a palmetta motívum az állatornamentika jellegzetes kísérő növényi díszítő eleme. A vizesbónai vaddisznófej veretek e verettípus legegyszerűbb példányai, melyeken a szegecsfejek díszítő elemként szerepelnek. Ami az állatelemek eredetét illeti, analógiái a szkíta művészetben található meg. A palmettás, poncolt háttérű példányok a korai iszlám művészet kisu-gárdását bizonyítják, mely művészet a Duna menti bronzművészre hatott.⁶⁰ A 14. sz. lósis verete naturalista jellegű, de már a stilizálás felé hajló harmonikus kisplasztikai alkotás. A ló sörényét s orrát félgömbös dudorokkal mintázta a mester. A háttér poncolt díszítésű.

16. sz. ábra. Ezüst lószerszámdísz a 14. sz. sírből. 1:1. — Abbildung 16. Silberne Pferdegeschirrzierde aus dem Grab N°. 14. 1:1.

Az 57. sz. lósis az 58. sz. díszöves férfi jobb oldalán fekszik, külön sírgödörben. Nem egyértelmű a ló hovatartozása, ugyanis a feldúlt lósisból emberi koponya

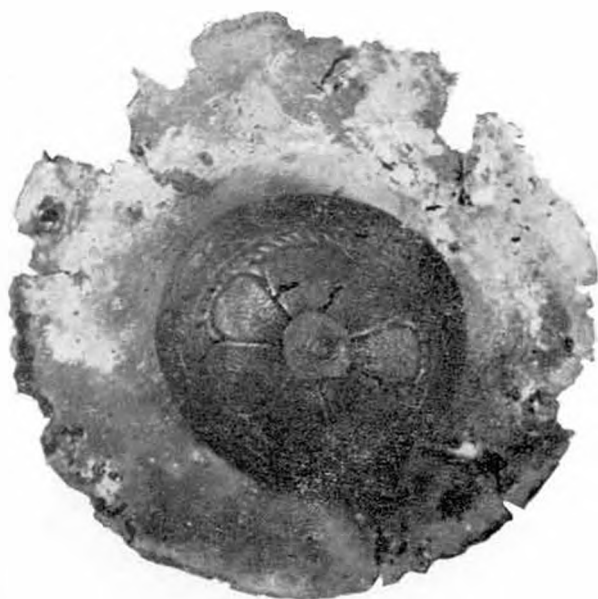
58. SMK 1. BAKAY K.: Az avarok időrendjéről. 85. old.

59. GARAM E.: Avar temetők Andocson. FA XXIII. 135. old. 4. ábra, 12. sz. sír/11.

60. DEKAN, J.: Herkunft und ethnizität der gegossenen bronzeindustrielle des VIII. Jahrhunderts Slovenská Archeologia XX-2. 1972. 395-396. old. Abb. 95., 97.

is került e'ő. A sírt nem tudtuk teljes mértékben feltárni, feltételezhető, hogy az alsóbb rétegekben is vannak még leletek. Az eddig feltárt csontok helyzete alapján is látható, hogy a csontváz K–Ny-i tájolású volt. A rablás ellenére nagy mennyiségű bronz lószerszámdísz tartalmazott a sír. A préselt farhámdíszek egy szakaszon folyamatos sort alkotva maradtak meg, ahogy a bőrszíjon voltak (58. sz. sír, 2–10. sz. mellékletek). Összesen 21 darab préselt téglalapalakú farhámdísz volt a sírban. Ugyancsak 21 darab félgömbalakú bronz lószerszámdísz, s 4 darab bronz csörgődísz került elő. A lószerszámdíszek legszebb darabja a legelső rétegben (326 cm mélyen) előkerült ezüstözött bronz phalera, a rászegecselt félgömbalakú részén indás-palmettás, középen rosettás díszítéssel⁶¹ (17. sz. ábra). A sírgödör Ny-i végében 1 darab nagyméretű vas lándzsahegy került elő.

17. sz. ábra. Phalera az 57. sz. sírből. 1:1. — Abbildung 17. Phalera aus dem Grab N°. 57. 1:1.

A TEMETŐ RENDJE ÉS IDEJE

A feltárt temetőrész egy több száz síros nagy temető kis egysége, az 1968–70-ben Eugénia Szimonova által kiásott sírok szerves folytatása.

A kaposvári 33. sz. lelőhely temetőjének mélyreható elemzése, vagy a temetőt, temetőrészt használó népesség társadalmi szerkezetét illetően messzemenő következtetés levonása nem lehetséges, egyrészt a feltárás befejezetlen volta, másrészt a nagy, több száz éves temető feltárt kis egysége miatt.

A leletek alapján megállapíthatjuk, hogy a feltárt részt a középső avar kor végén kezdték el használni, s használata a VIII. század folyamán tartott, egészen a IX. század elejéig. A VIII. század második felére és a IX. század elejére jellemző avar ékszer, az ovális fülkártya nyújtott gyöngyfüggőkkel, valamint a sárga domborcsíkos fekete hengeres gyöngyök, az előforduló szegmentált gyöngyök, s az öntött griffes-indás díszítésű bronzveretek a jelezett korszakra datálják a temetőt.

A temetőben nem találtunk cserépedényeket, s úgy tűnik, nem volt szokás a halottaknak a másvilágra ételt helyezni a sírba. A 28. sz. sír juhcsontváza is inkább egyéb vallási szokással magyarázható, mint az étellellátással. A cserépedények hiánya ellenére nem mondhatjuk azt, hogy a népesség nem letelepedett életmódot folytatott, hiszen egy több száz síros, több generáció által használt temetőről van szó.

Az általunk feltárt 55 sír feltehetően a temető legutolsó használati szakaszát, s egyben területileg is a szélét jelzi. Bizonyítják ezt a IX. századra jellemző tárgyak, valamint a feltárt temetőrész szélét jelző gyermeksírok.

A temetőterképen a szaggatott vonallal körülhatárolt sírok az úttest területén kerültek elő. A szelvények és az É-i rész sírjai között jelentkező üres, sírfolt nélküli rész nem gondatlan feltárás következménye. Ezekben, a térképen hiatusként jelentkező területeken nem voltak sírfoltok. A sírok elhelyezkedését tekintve három jól elkülönülő csoport figyelhető meg. A sírsorok viszonylag követhetők az egyes csoportokon belül. Az É-i csoport sírjai között három övgarnitúrával eltemetett volt (1., 10., 20. sz. sírok). Mindhárom sír rablónak esett áldozatul. Az 1. és 10. sz. sírok megmaradt övveretei öntött, áttört, ezüstözött bronzveretek. A 20. sz. sírből 1 darab préselt lemezes övveret töredékei kerültek elő. A 14. sz. övgarnitúrárs lovassír mintegy a temetőrész közepén, az É-i és D-i csoportok között magányosan helyezkedik el. Közvetlen közelébe nem temetkeztek, a legközelebbi 30. sz. sír zsugorítottan eltemetett férfi csontvázat tartalmazza. Az É-i csoport Ny-i peremén a gyermeksírok külön csoportot alkotnak, feltehetően a temető szélét jelzik.

Az övgarnitúrák vereteit, díszítőmotívumait tekintve, s a sírok elhelyezkedése szerint is külön csoportot alkotnak a temetőrész D-i felének sírjai. A csoportokon belül itt is sorokat alkotnak a sírok. A D-i oldal két sírcsoportja között ugyancsak feltűnően nagy hiatus van. Sírfoltok ezen a területen sem jelentkeztek. A 32. és 58. sz. sír öveit indás-palmettás veretek díszítik. A 47. sz. sír övgarnitúrája mindössze három griffes veretből, egy lemezes övcsatból és egy bújtatóból áll.

A sírok leletei alapján a feltárt temetőrész későavar kori népesség temetőhelye. A temetőt a VIII. században használták, de a IX. századi használatra utal, hogy csak egy griffes veretes övgarnitúra fordul elő.⁶²

61. FETICH N.: Öntött phalera a lovasnomádok magyarországi régészeti hagyományában. AÉ 1928. 114–127., 317–321.

62. GARAM É.: Avar temető Andocson. FA XXIII. (Budapest, 1972), 175. old.

Kovrig Ilona szerint az avar kor 3. periódusának utolsó szakaszára jellemzőek a másodlagosan felhasznált tárgyak, s a hiányos övgarnitúrák (ld. a 47. sz. sírt).⁶³

Az ékszereket tekintve is a griffes-indás övveretek második fejlődési szakaszának megfelelő fülbevalók fordulnak elő, az ovális karikaívű, három szem üveggyönggyel díszített, granulált fülbevalók.⁶⁴

A sokat vitatott S-végű és spirálban végződő fülbevalók⁶⁵ is a temető kései használatára utalnak.⁶⁶

A feltárt 55 sír leletanyaga, s a közben megfigyelt jelenségek alapján nem lehet messzemenő, a temető egészére általános érvényű következtetéseket levonni. Az 55 sír csupán csekély része a több száz síros temetőnek, s az 1968–70-ben feltárt sírok anyaga publikálásra, a temető túlnyomó része pedig feltárássra vár.

Bárdos Edith

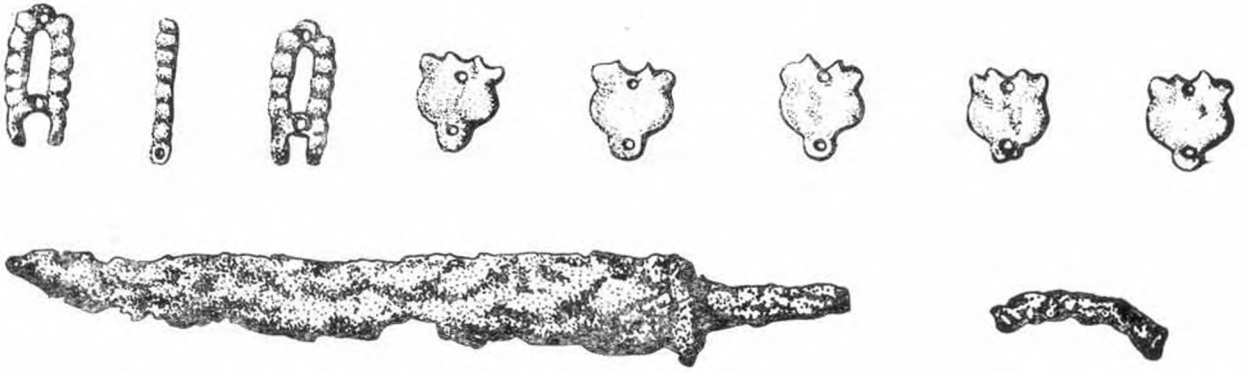
63. KOVRIG I.: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. *AH*, 40. (Budapest, 1963), 237. old.

64. ČILINSKÁ, Z.: Slawisch – awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. *Archeológia Slovaca Fontes* 7. (Bratislava, 1966), 142. old., 10. kép.

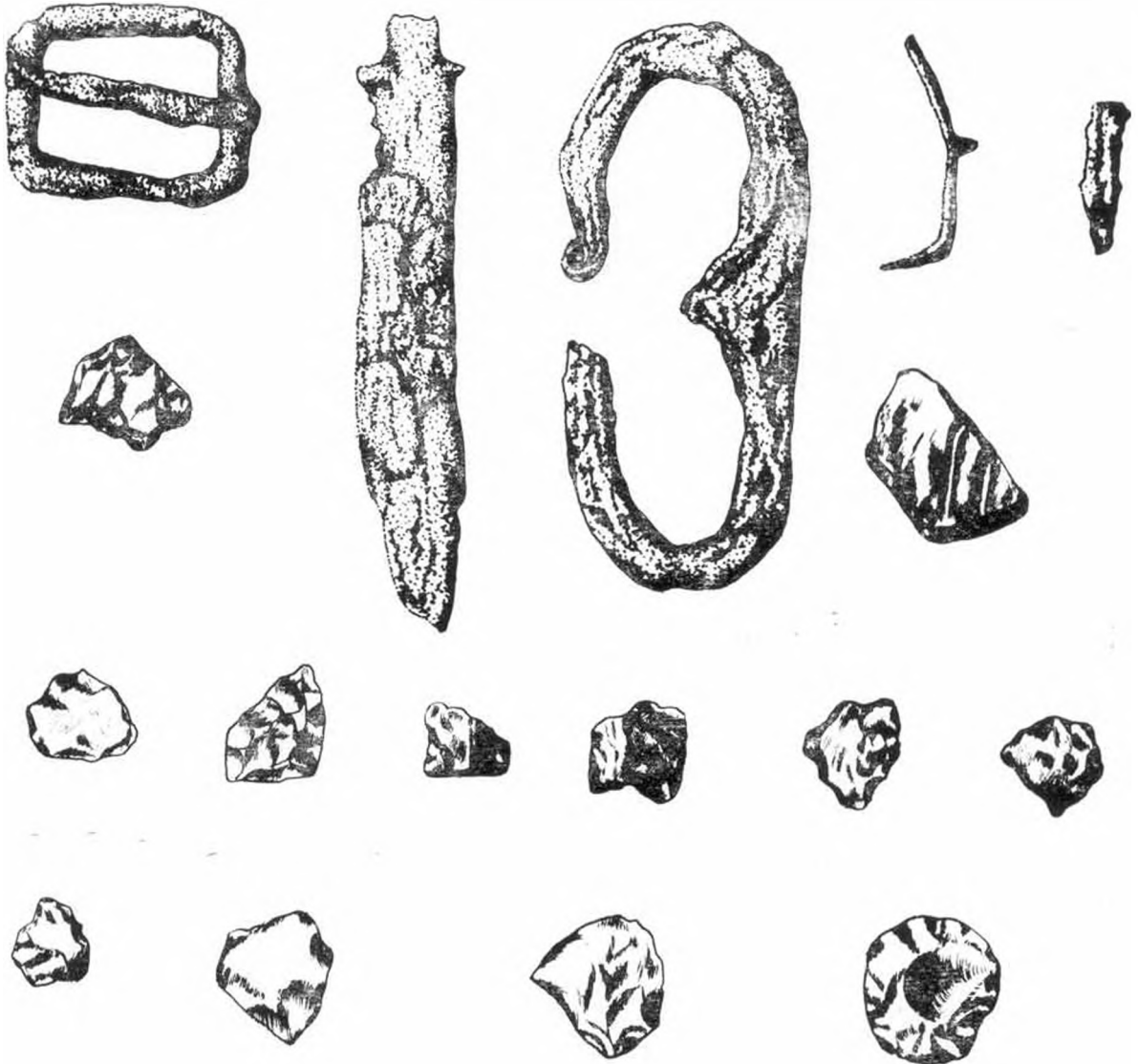
65. KRALOVANSZKY A.: Adatok az ún. S-végű hajkarika kialakulásának és időrendjének kérdéséhez. *AÉ*, 1957. 175–186. old.

— MESTERHÁZY K.: Az S-végű hajkarika elterjedése a Kárpát-medencében. *DDMÉ* 1962–64. Debrecen. 95–115. old.

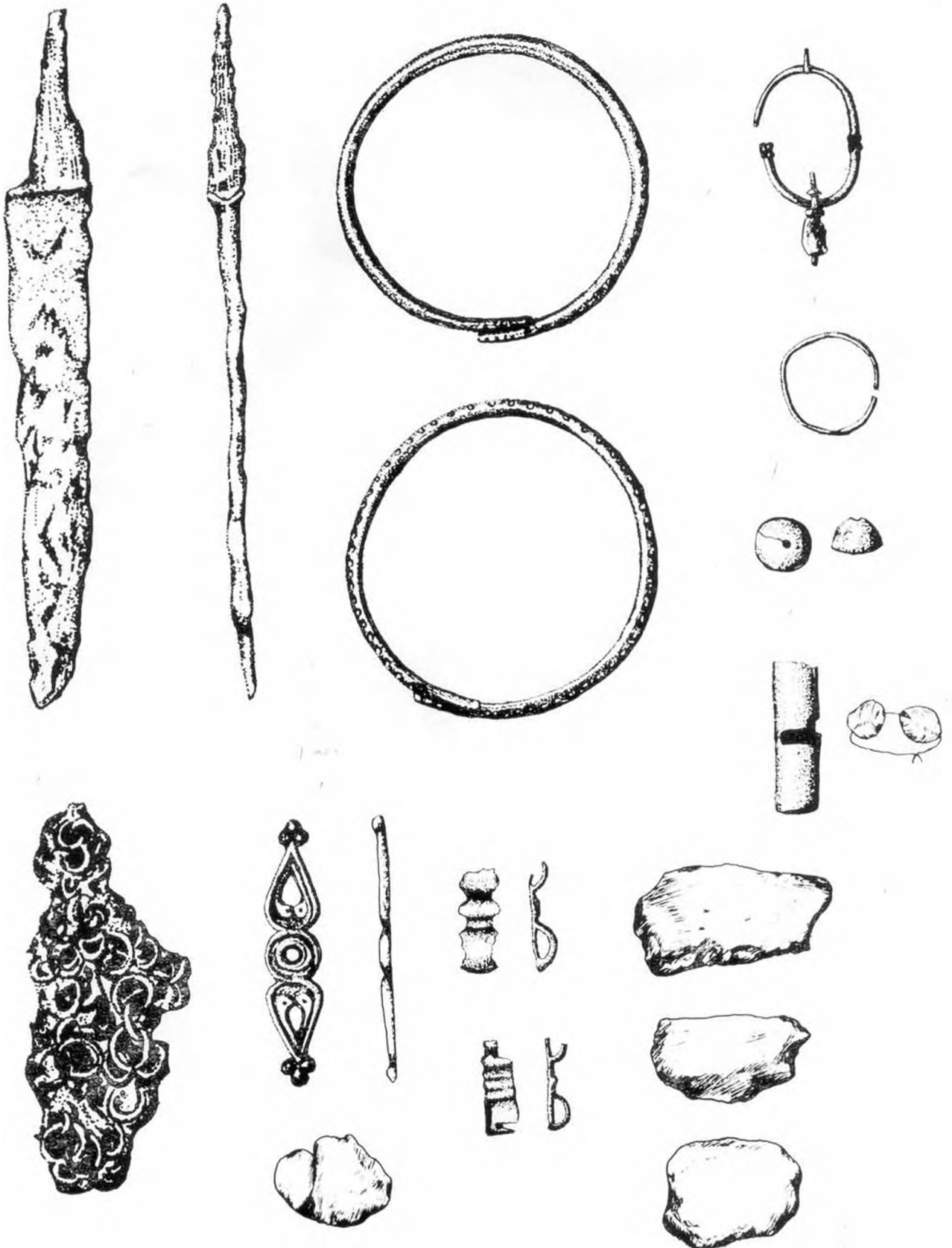
66. Cs. S. Á. *Acta Arch. Hung.* 13. (1961), 266. old.
— Cs. S. Á. *AÉ*, 1968. 1170. old.

1-2. SIR

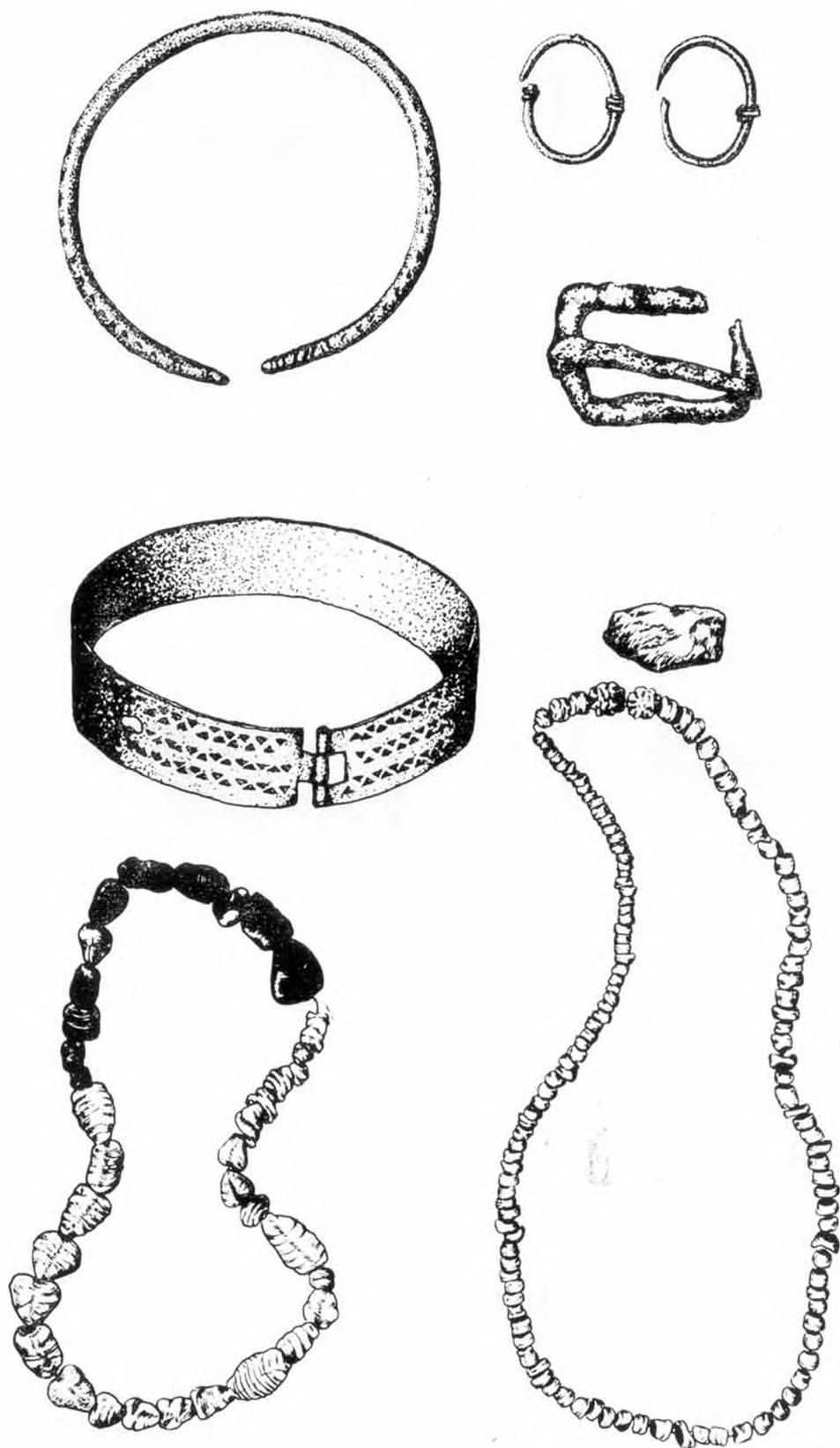
3. SIR

4. SIR

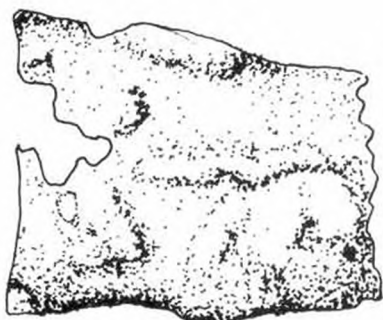
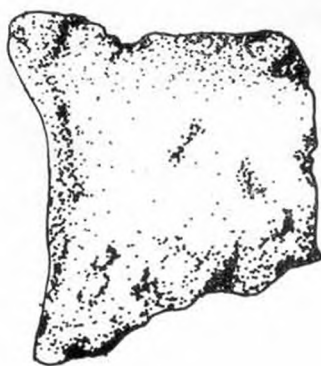
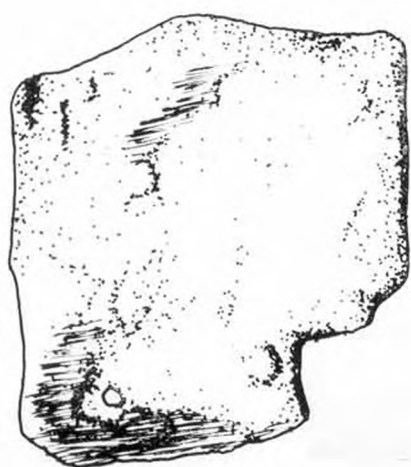

4. SIR

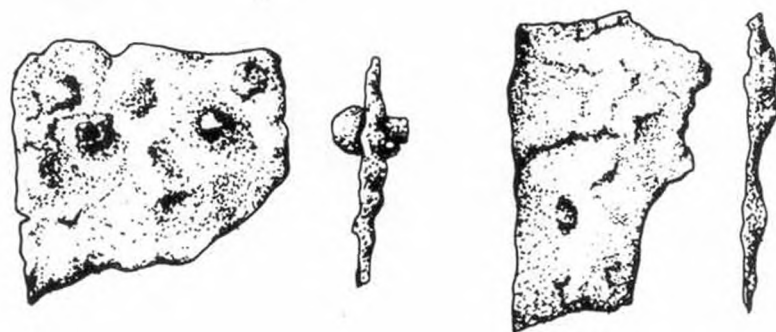
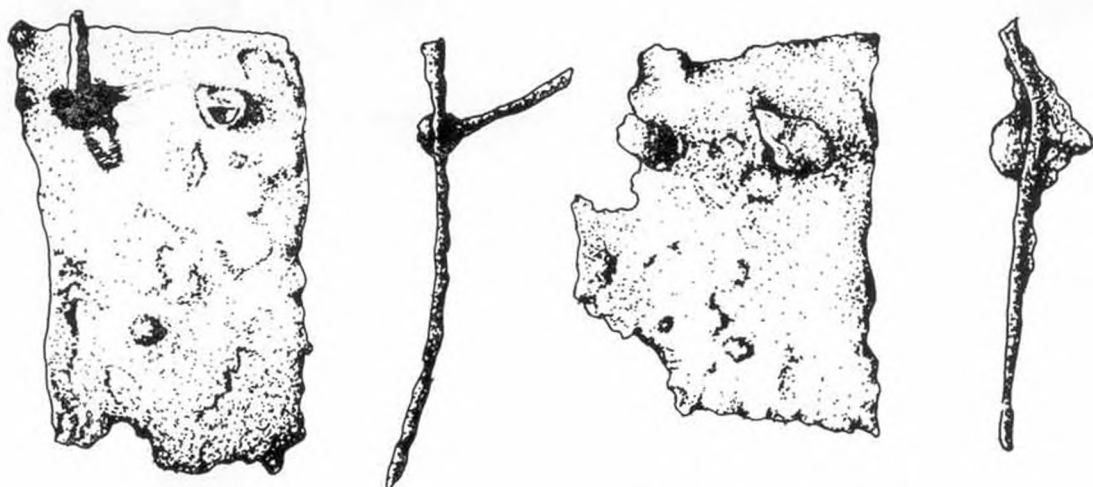
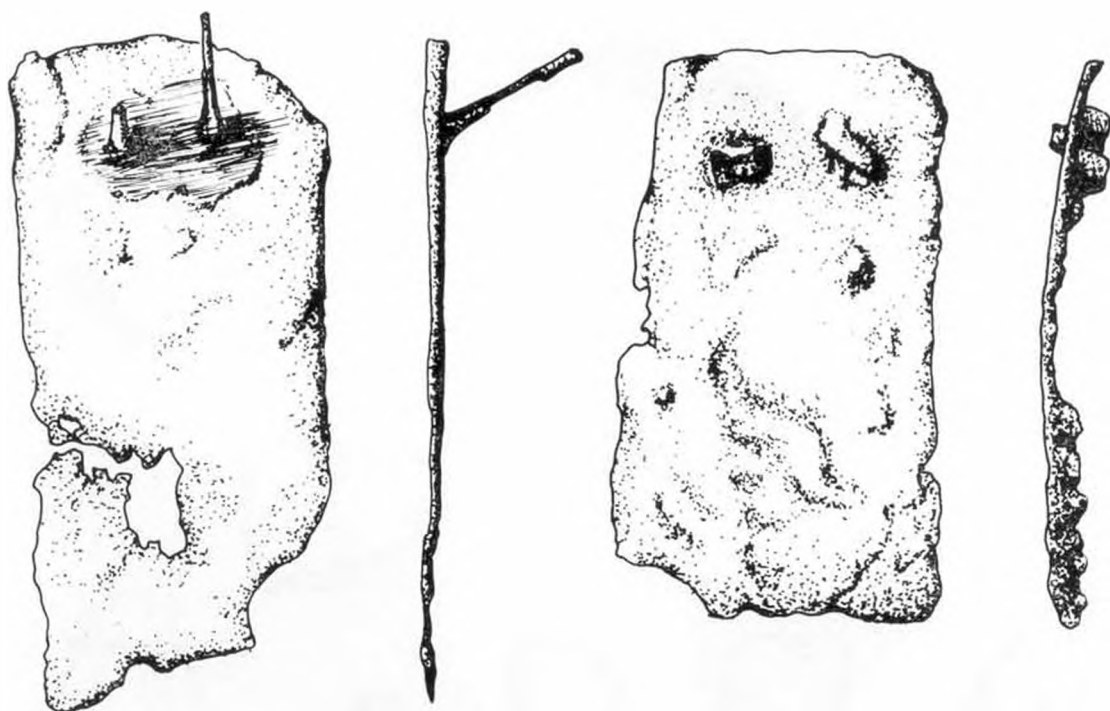

5. SIF

6. SIR

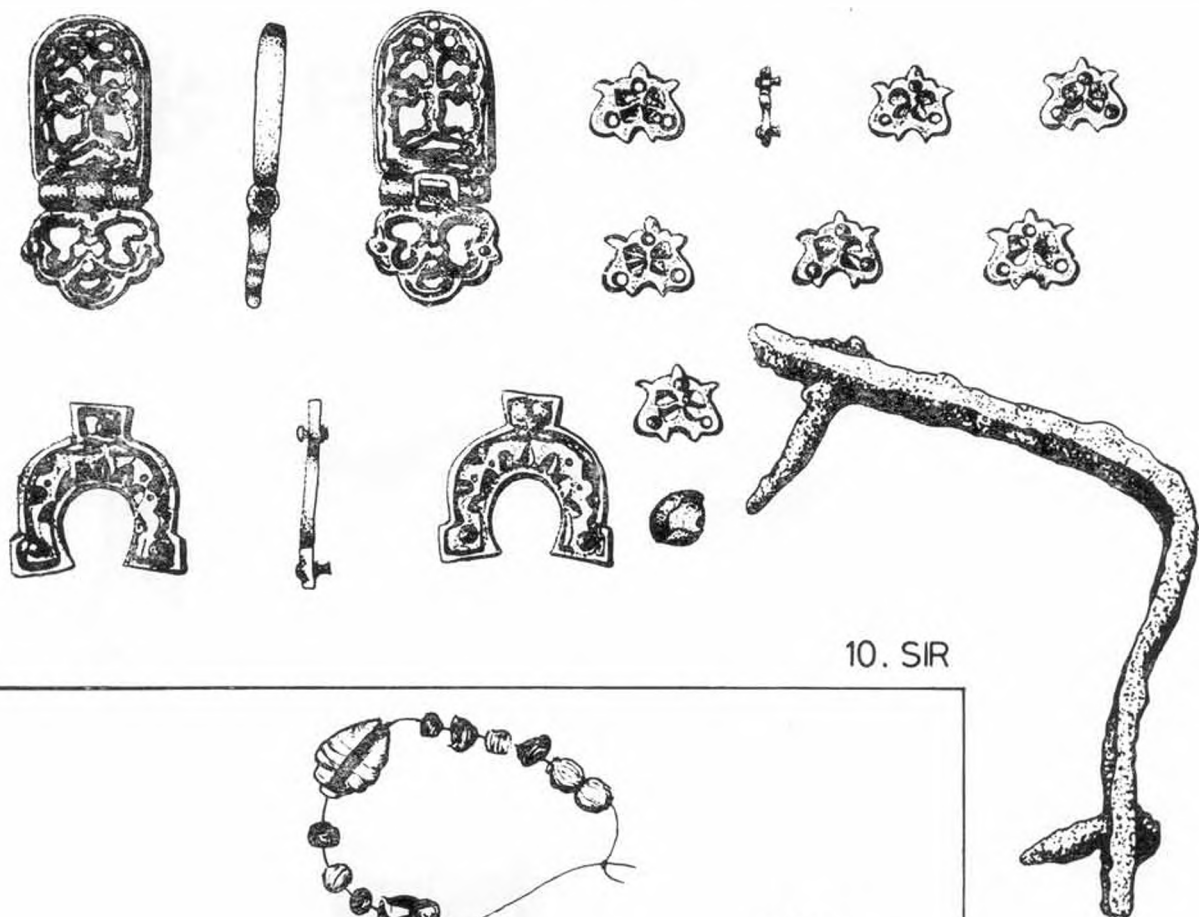
6. SIR

8. SIR

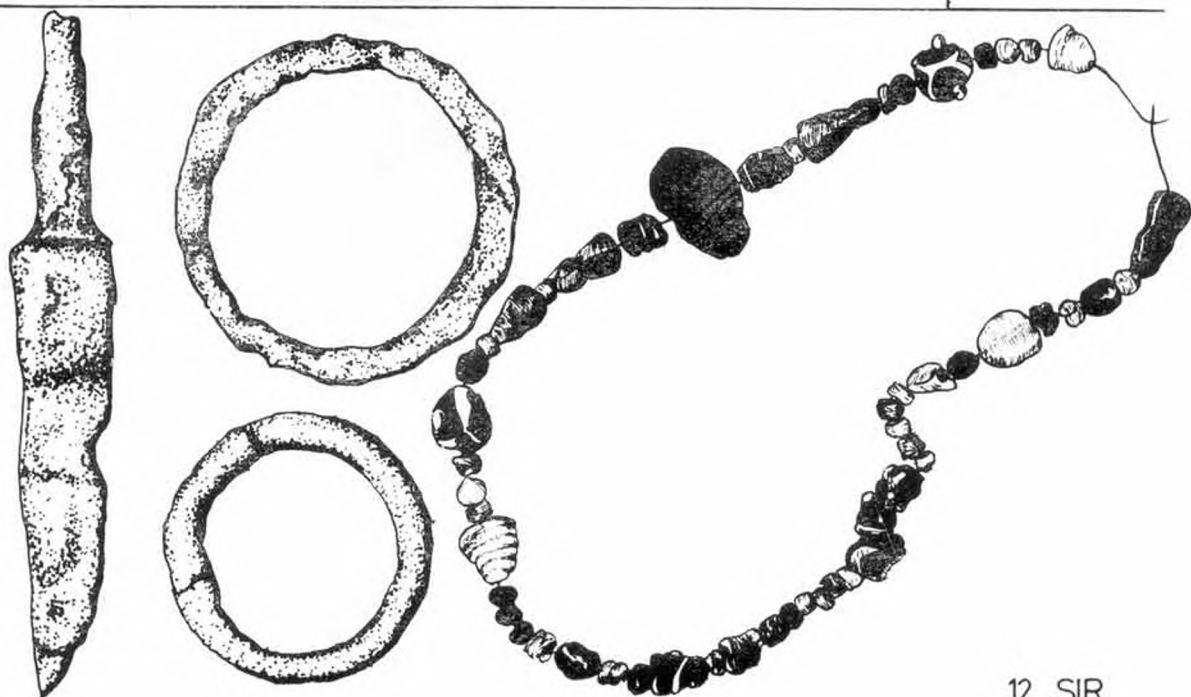
9. SIR

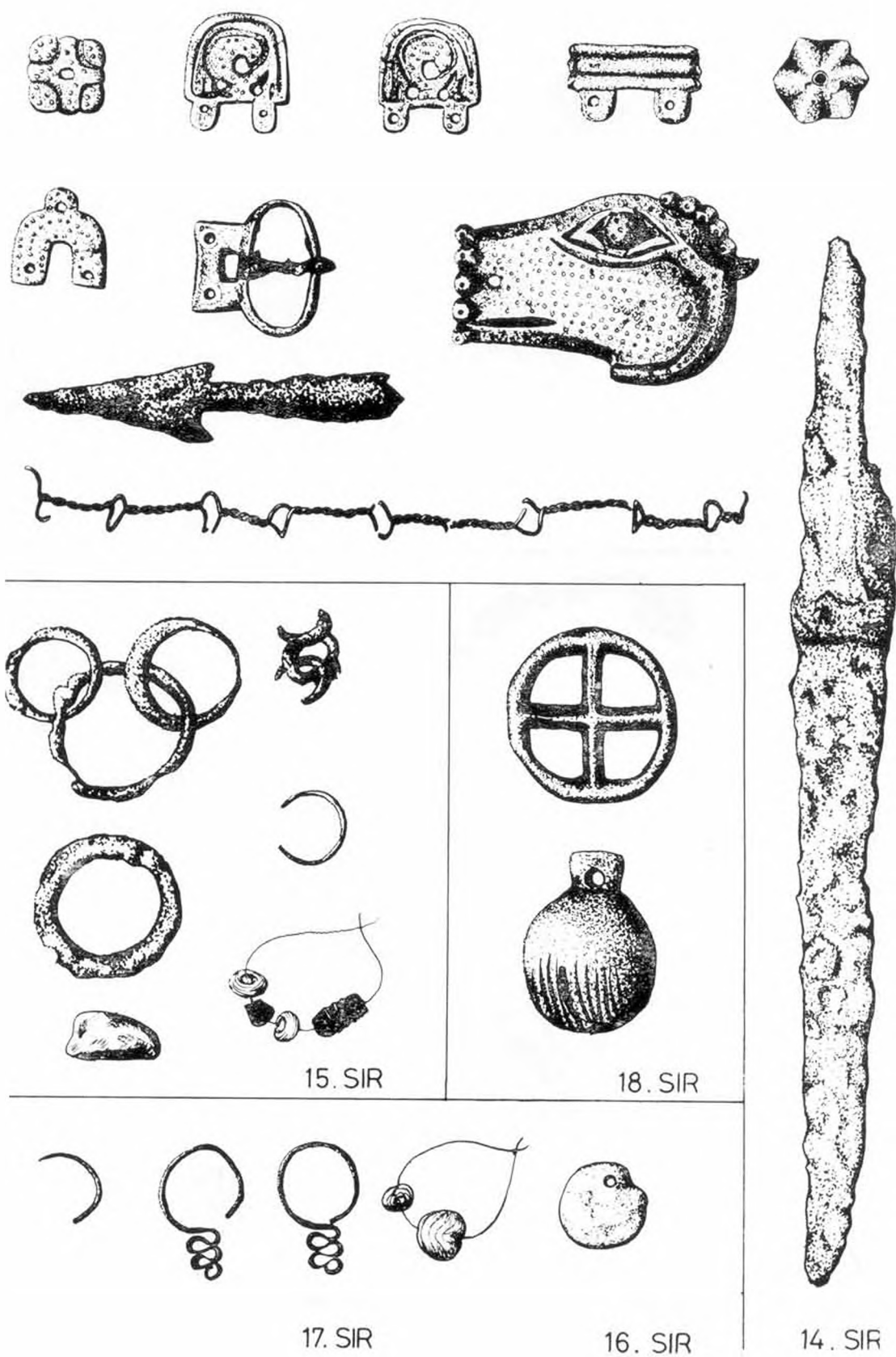
10. SIR

11. SIR

12. SIR

21. SR

23. SIR

24. SIR

27. SIR

28. SIR

29. SIR

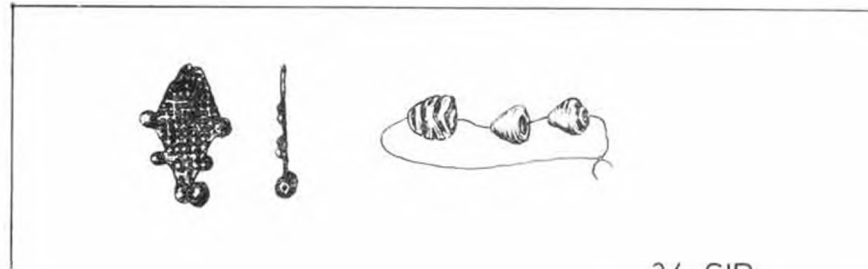
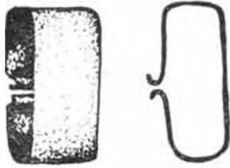
26. SIR

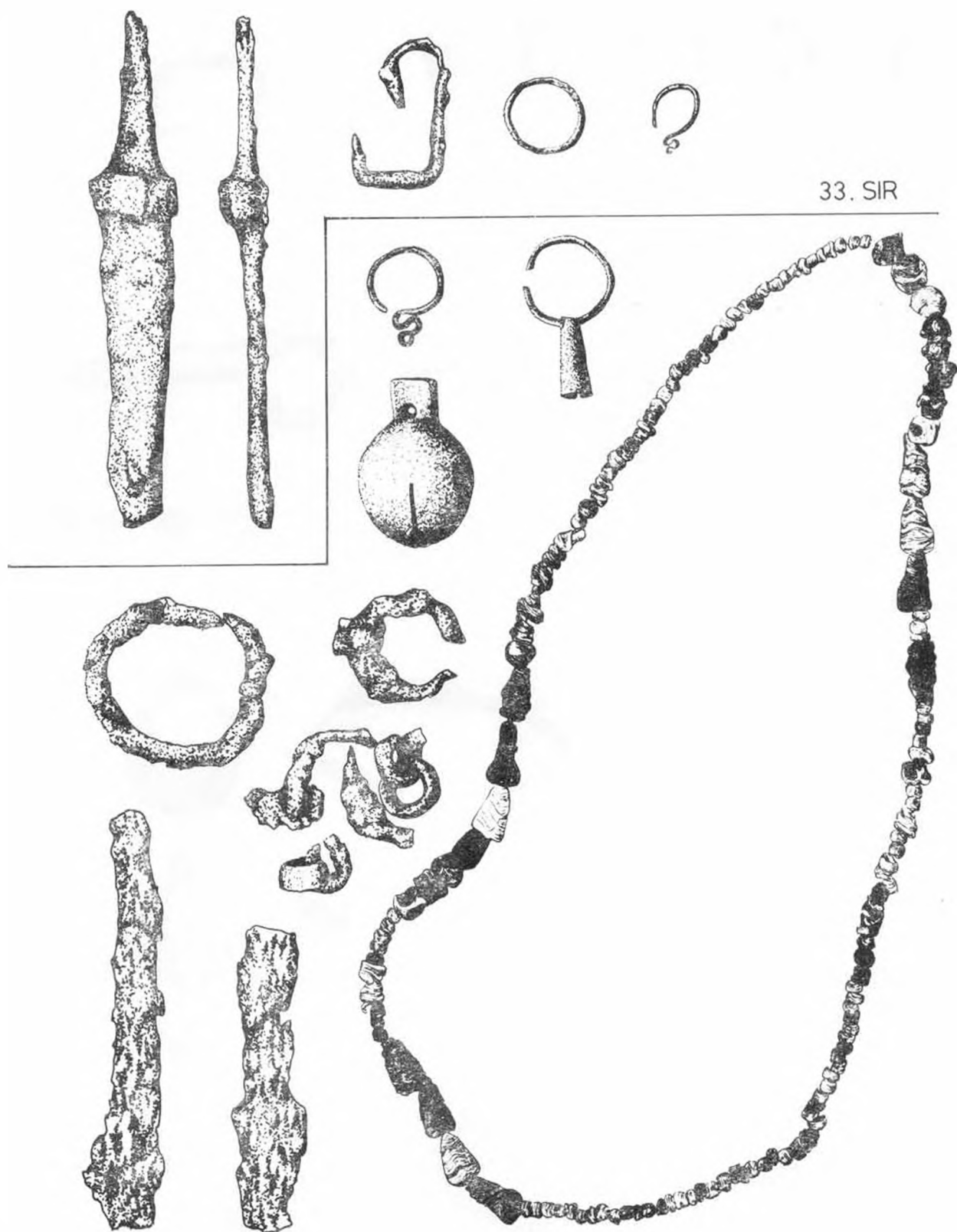
32. SIR

32. SIR

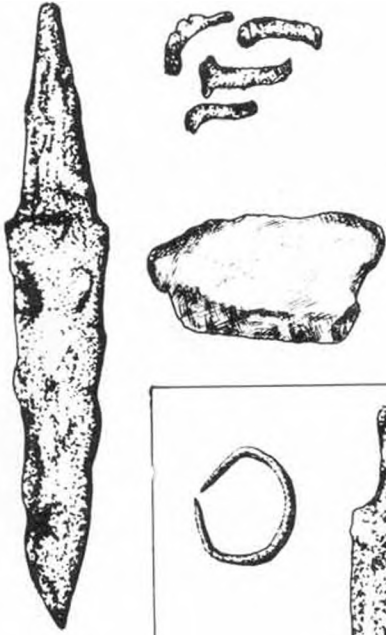

34. SIR

33. SIR

36. SIR

41. SIR

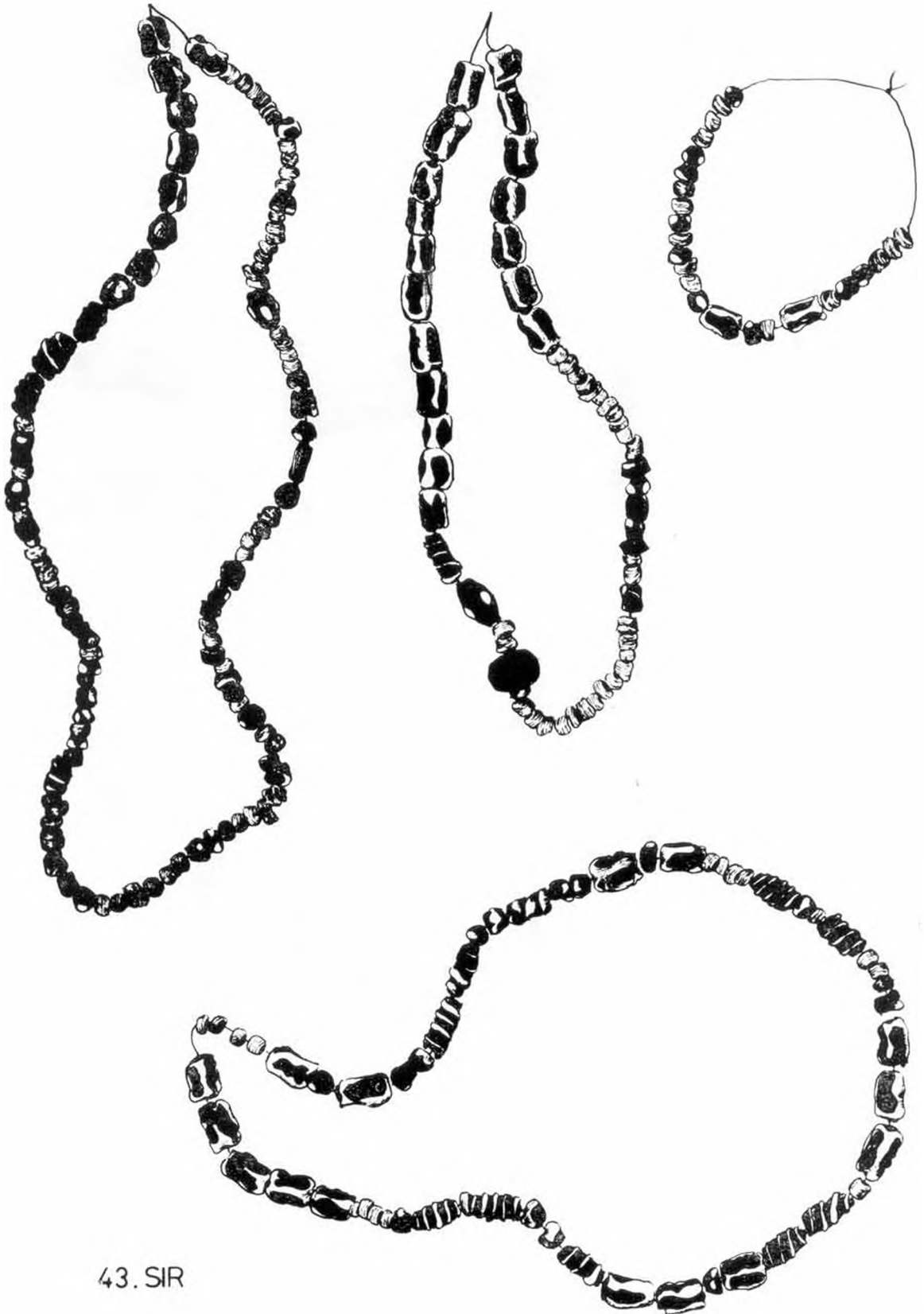
37. SIR

42. SIR

43. SIR

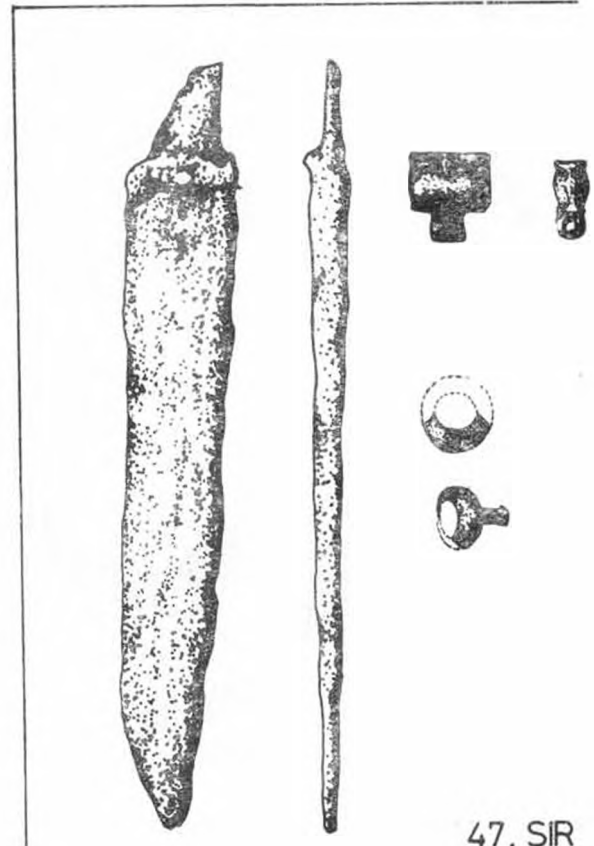

43. SIR

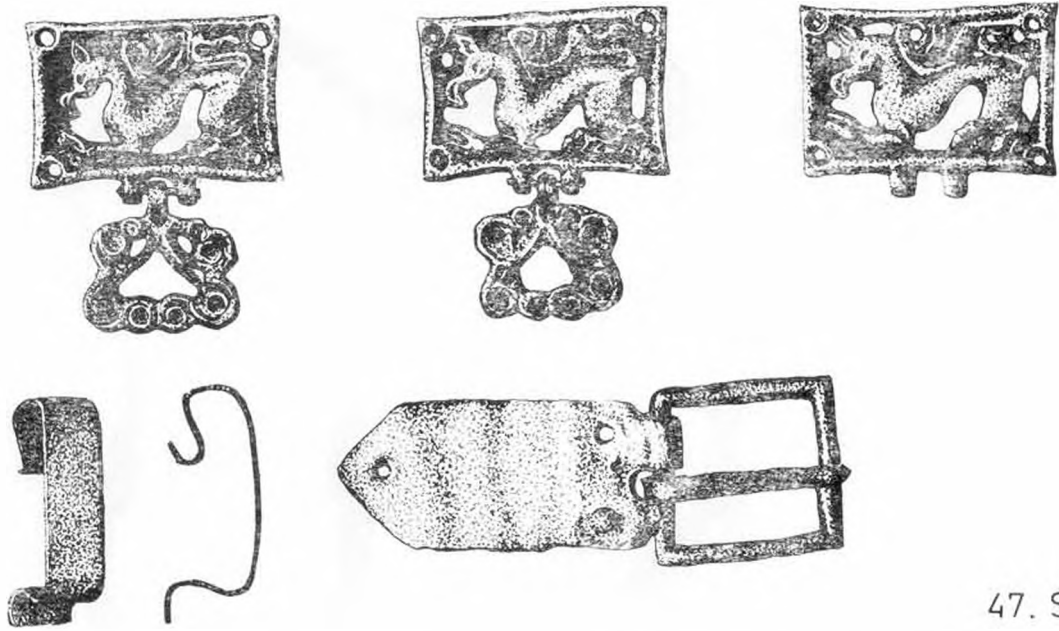

45. SIR

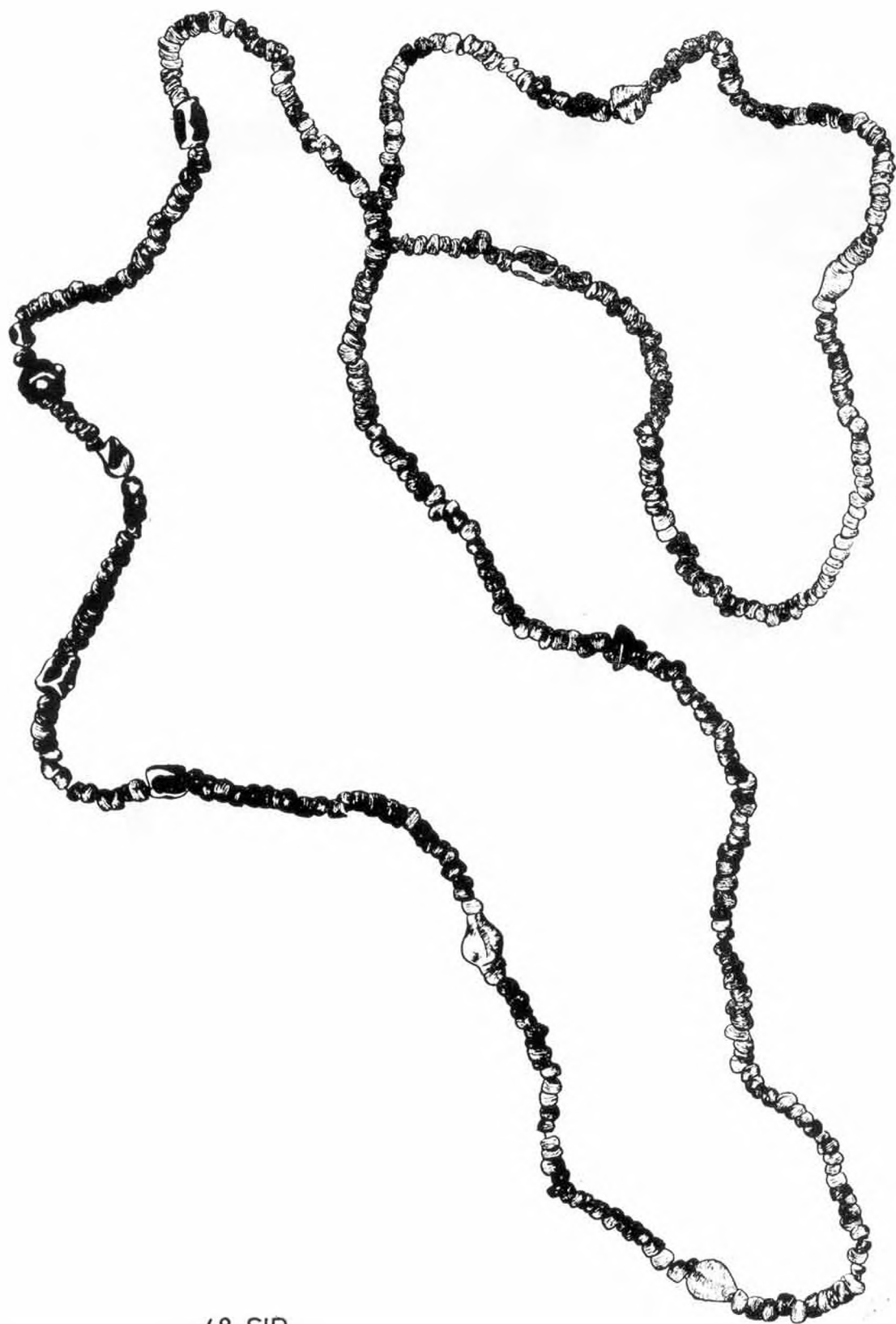
47. SIR

47. SIR

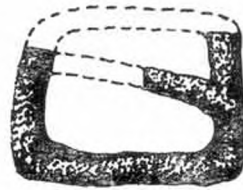
48. SIR

48. SIR

50. SIR

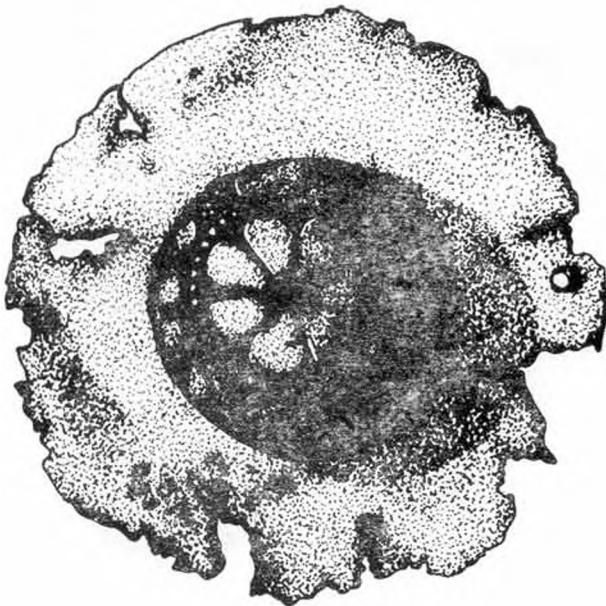
51. SIR

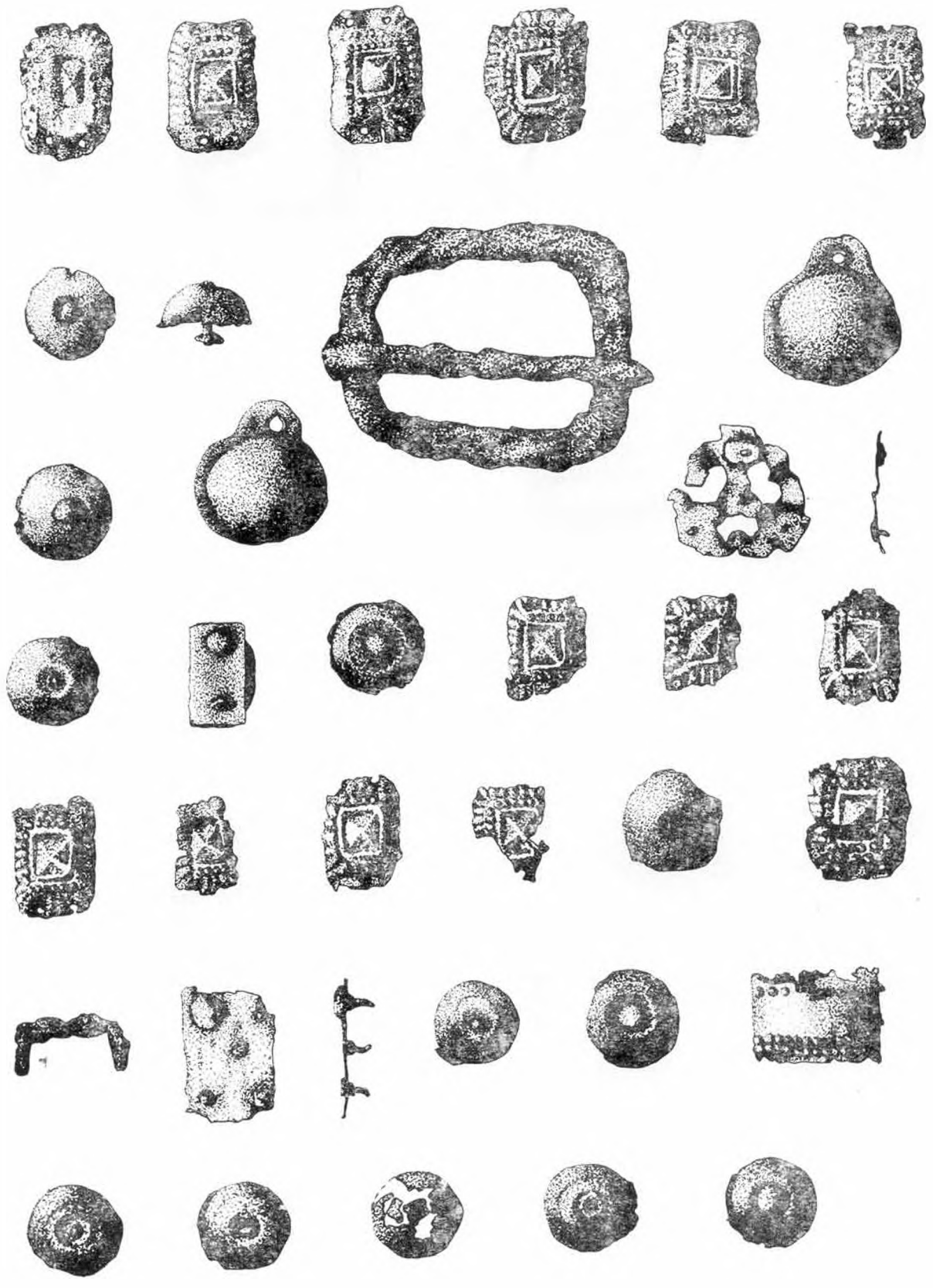
52. SIR

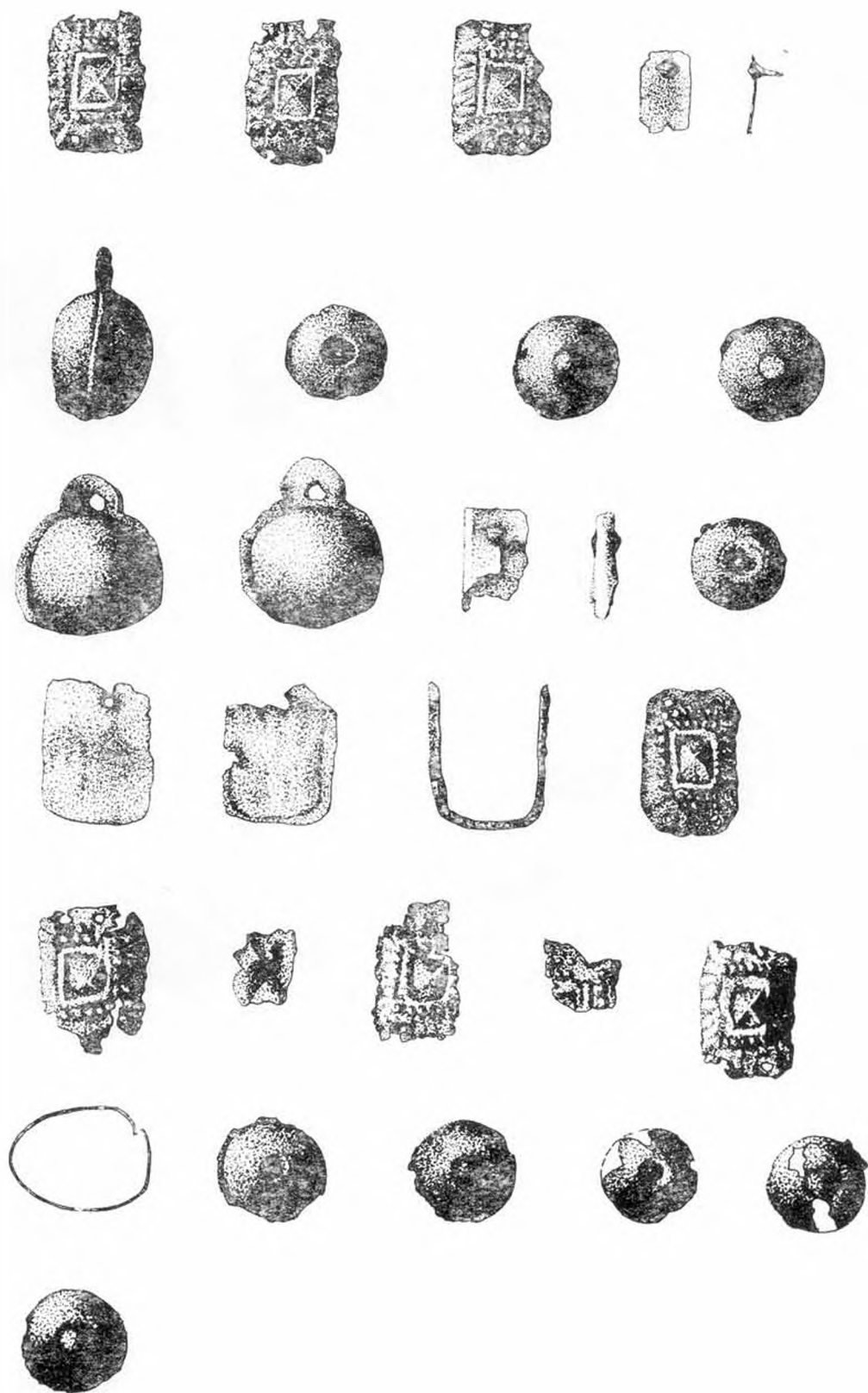
54. SIR

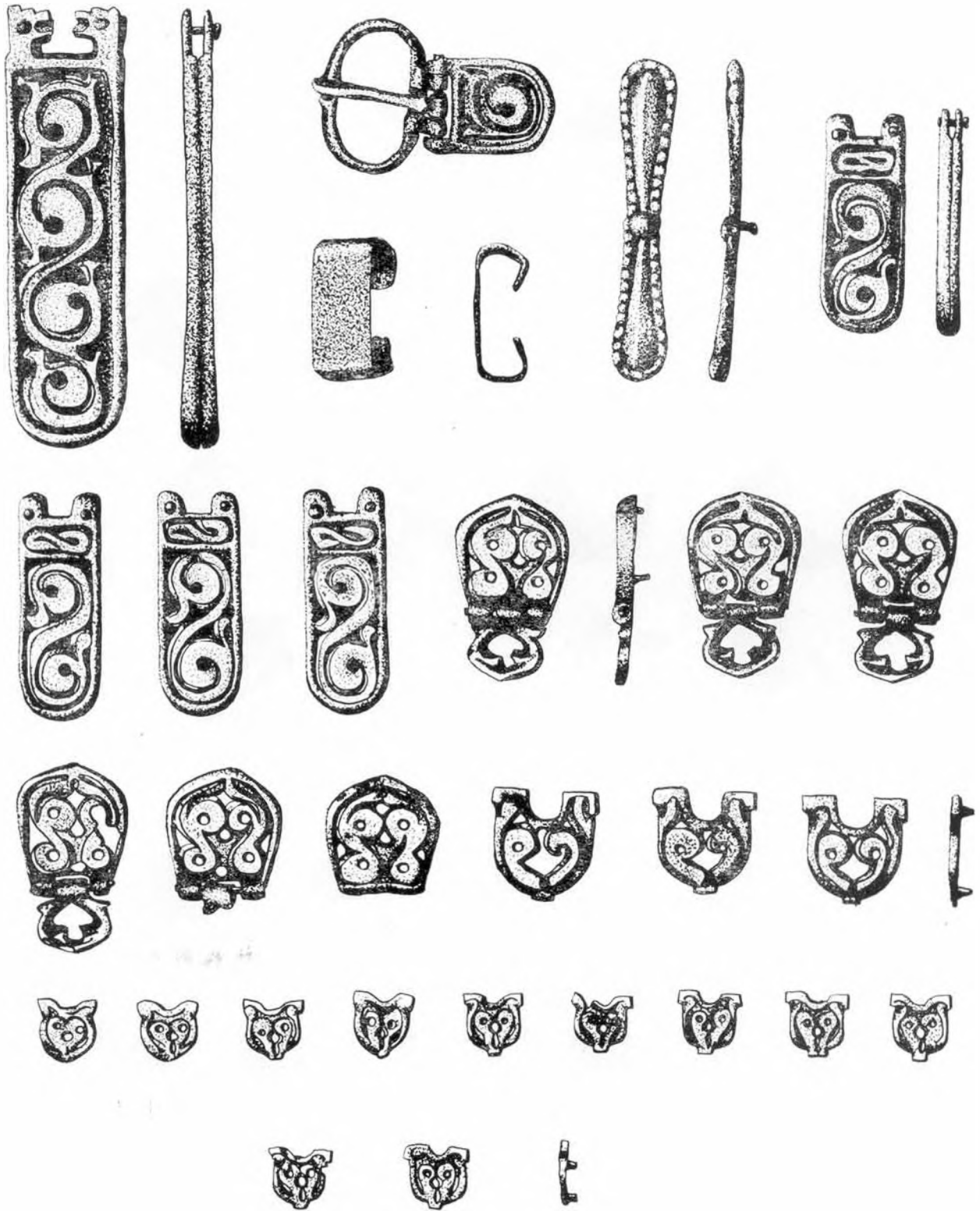
57. SIR

57. SIR

RESCUE EXCAVATION ON THE FINDSPOT NR. 33 OF KAPOSVÁR

The findspot Nr. 33 of Kaposvár is a known archeological and ethnographical district from the Avar Period. In the year 1968 Eugenia Szimonova had an excavation at the sand-pit. The second campaign of excavations took place in 1969, when 147 graves were excavated from the 19rd of May to 10rd of October.

In the year 1975 the construction of the road Nr. 61 had began and the workwrs found some graves. The rescue excavation was carried out by Bárdos Edith in 1975. (From 13rd July to 21rd of July, and from 9rd of September to 1rd of October.)

The cemetery is situated not far from Kaposvár. By the rescue excavation 55 graves came to light. The grave pits were oblong with rounded corners. The depth of the graves varried between 90–326 cm. The dead were buried in extended supine position with forearms extended beside the body. The only exception was the grave 30, where the skeleton was contracted. It was found lying on its left side. Two graves of horsemen were excavated in the cemetery. In grave 14 the sekeleton of the horse lay on its right side of the male with skull pointing in the opposite direction of that of the man skeleton. The grave of the horse was disturbed. The grave 57 also contained a disturbed skeleton of a horse.

Phenomena suggesting food and drink was not found in any graves. The direction of graves were

oriented roughly W–E. Graves 27 were disturbed. In the case of every disturbed graves disturbance may have been due to grave robbing.

In this cemetery the graves may be considered as richly furnished. Among the grave-goods occuring in male graves the belt-mounts from 7 graves (1., 10., 14., 20., 32., 47., 58. graves) should be mentioned as the most closely datable finds. Such mounts with palmettes are generally assigned to the last phase of the Avar Period. The most usual implement was the iron knife. Iron strike-a-light were found in one of the male graves. (Grave 3.)

Weapons were found in two male graves (14., 57.) – a spearhead and an arrowhead. From the female and children graves the most usual implement are the earrings. (4., 5., 9., 23., 28., 46., 58. graves.) Earrings consisting of circular loops and glass beads pendant. The most characteristic glass are the melonseed-shaped beads belonging to the Late Avar Period. From the grave 9 we found some lunuals. Bracelets came to light from the graves 4., 5., 48. Also in the grave 48 there was a sabretache with a bronze bell and a needle-case.

The grave-goods from the excavated part of the cemetery belong to the Late Avar Period. (8rd century.)

E. Bárdos